

Knjiga 6.

Življenje in svet

Štev. 18.

Ljubljana 1. novembra 1929.

Leto 3.

E. Justin: »Listopad« (lesorez)

Al. Dichtl = Ignotus

Kako je danes z razvojno teorijo?

V zgodovini naravoslovja je bil velik trenutek, ko je Darwin objavil svojo znamenito knjigo *O razvoju vrst*. To delo in poznejši spisi njegovi in njegovih naslednikov (Haeckla i. dr.) so utemeljili in mogočno izpopolnili razvojno (evolucijsko) teorijo, ki od tega časa dalje obvladuje vse vede o živalstvu in rastlinstvu.

Razvojna teorija, namreč nauk o stopnjevitem razvoju in usovrščevanju vseh organskih živi, je po članku Bertalanffyja v »Scientia« logičen posledek vseh zooloških in rastlinoslovskih spoznanj, tako da danes ni več dvoma o tem, da je ta teorija pravilna in resnična. Vidimo, da novi poedinci (individue) vznikajo s ploditvijo, da so zaradi krvnega sorodstva podobni starišem, a da se vendar do neke mere razlikujejo med seboj. To razlikovanje, neznatno v majhnem času, ki ga preživlja človeški rod, je pomemben činitelj v vsej zgodovini žive prirode in nas vodi k spoznanju sorodnosti in razvoja raznih vrst. Izsledki proučevanj in raziskavanj v embriologiji (vedi o razvoju zarodkov), v primerjavoči anatomiji in palaeontologiji (vedi o izumrlih, prastarih živalih in rastlinah) tudi potrjujejo razvojno misel, tako da je danes ta teorija na osnovi zbrane gradiva logično nujna.

Drugače pa je s tako zvanimi specifičnimi razvojnimi teorijami. Tu je še vse polno vrzeli, nejasnosti in negotovosti. Raziskovalci so skušali napraviti nekake rodovnike razvoja, t. j. določiti vsaki danes obstoječi živalski ali rastlinski vrsti njene davne prednike, iz katerih se je razvila do oblike, ki jo poznamo danes. Po Abelu pa imamo zgolj 6—7 rodovnikov, ki so kolikor toliko zanesljivi. Vzrok je v tem, da se je izmed posameznih organov razvijal vsak skoraj po svoje, tako da je n. pr. rodovnik kitov drugačen, če ga sestavimo po kitovih okončinah in drugačen, če se oziramo n. pr. na ožobje.

Vzroke razvoja nam skušajo pojasniti tri glavne teorije: darwinizem, lamarckizem in mutacionizem. Darwinizem uči, da so med potomstvom istega para razlike; če so leste koristne v boju za obstoj, tedaj dotični poedince preživijo svoje sorojce in prenese po-

sebno dobre lastnosti na svoje potomstvo; tako se v nadaljnjih rodovih te lastnosti čedalje bolj izpopolnjujejo in dovršujejo.

Ta podmena se danes močno pobija. Tako n. pr. navajajo, da v boju za obstoj gre bolj za poedinčev položaj (situacijo) nego za telesne lastnosti. Navedimo tale primer: Če se dogodi zleziška nesreča, ne ostanejo nepoškodovani ljudje, ki imajo najmočnejše kosti, marveč tisti, ki so sedeli v vlaku na najbolj ugodnih mestih. Dalje se ugovarja, da majhne razlike (in za te gre vsaj v začetkih razvoja) nimajo posebnega pomena v boju za obstanek. Naposled je res tudi to, da vse lastnosti nekga organizma niso zanj zmerom koristne. Isti cilj se lahko doseže z raznimi sredstvi; konj in prežvekovalci se hranijo s travo, toda samo prežvekovalci imajo bolj kompliciran želodec. Teh in podobnih primerov nam Darwinov nauk o naravni izbiri ne more pojasniti. Nauk o dednosti nam je nadalje pokazal, da utegne izbira prinesiti v neki populaciji premoč izvestnih ras, toda te rase morajo že imeti svoje dedne lastnosti: tu torej naravna izbira odbira, toda novega ne ustvarja.

Lamarckizem trdi, da se organska bitja prilagajujejo naravnost svojemu okolju, se pod njegovim vplivom izpreminjajo in prenašajo te izpremembe na potomstvo. Spor zaradi lamarckizma se prav za prav vrti okoli spora o tem, ali se lastnosti, ki si jih pridobi neki poedinec, prenašajo dedno na njegovo potomstvo. V zadnjem času je delal take poizkuse tragično preminuli P. Kummerer. Njegovi poizkusi pa so bili podvrženi strogi kritiki in ponovljeni; obnesli so se samo deloma. G. V. Meble je dokazal v nekem primeru, da je bil na Kummerjevih preparatih izslek poslikan s tušom: Bertalanffy pravi, da ni moči dvomiti o Kummerjevi poštenosti, ni pa znano, kako je nastala ta prevara: Kummer je po tem razkritju storil samomor. Kljub vsem neuspehom, s katerimi so se končali dosedanj poizkusi, pa ne moremo reči, da bi bil lamarckizem že premagan. Njegova največja prednost je to, da je poudaril razvojno zmoglost organizmov; razvoj »od menjačice (amoebe)

do človeka« je neprestano grmadjenje dedno pridobljenih lastnosti.

Dalje se je v novejšem času uveljavila teorija o mutacijah. Zanimivo je, da je nastala prav za prav zaradi nepravilnega umevanja dejstev. H. de Vries je našel v Hilversumu na Holskemu neko rastlino (*Oenothera lamarckiana*), čije potomci so se silno izpreminjali; te izpremembe so se pokazale dedne. Na tej podlagi je razvil de Vries teorijo o mutacijah, izpremembah, ki se često pojavljajo pri potomstvu in ki so kot nove vrste takoj dedne. Pozneje se je pokazalo, da je bila ta živ potomec mnogovrstnega križanja in dozdevne mutacije so bile samo cepitve na prvotno vrsto. V zvezi s temu se je podmena o mutacijah dolgo držala. V njenem smislu organizmi sami iščejo okolje, za katero so jih pripravili mutacije. Tako so n. pr. jamske živali slepe. Toda njih slepota ni nastala po tej teoriji tako, da bi se te živali naselile v jamah in ondi zbog dolgotrajnega življenja v temi dedno izgubile vid, marveč narobe: pojavila se je slepa mutacija in živali so našle jame kot za se primerno okolje.

Pozneje se je pokazalo, da so mutacije majhne in malo pomembne razlike, ki nam lahko razložijo kvečjemu nastanek stalnih zvrsti ali vrst, ne morejo pa nam pojasniti nastanka večjih sistematičnih skupin. Mutacije tudi težko razložijo nastanek bolj kompliciranih organov, n. pr. očesa. Tu so se morali vsi sestavni deli (mrežnica, roženica, leča i. dr.) razvijati harmonično, tako rekoč v eni smeri, soglasno; noben del ni smel prehiteti druge ali zaostati za njimi. Če pa proučujemo izumrle vrste, vidimo, da v razvoju ni bilo takih skromnih stopenj, kakor so nam jih pokazali razni poizkusi z mutacijo (n. pr. Baurovi poizkusi ali Morganovi z muho *Drosophila*).

V splošnem lahko trdimo s Filipčenko, da nam dosedanje teorije morejo razložiti kvečjemu nastanek drobnih razlik, ne morejo pa nam pojasniti, kako so se razvile sistematične skupine. Tega nam ne more povedati niti nauk o dednosti (genetika), ki se takisto bavi zgolj z manjšimi razlikami. V zadnjem času se pojavljajo teorije, da je vsa raznolikost organskih oblik nastala s kombinacijami nekaterih dedičnih lastnosti, kakor n. pr. pestrost blaga vsega sveta razlagamo z nekajimi

(91½) shematičnimi prvinami. To pa bi pomenilo, da bi morali razvojno teorijo sploh zavreči, zakaj nekaj drugega je razvoj in nekaj drugega kombiniranje izvestnih lastnosti.

Če pa je razvojna misel logičen posledek vsega, kar vemo o organizmih, je umljivo, da mora biti v teh kritikah razvojne misli neka napaka. Res vidimo, da se dá tako zvana mikroevolucija, t. j. razvoj manjših razlik, razložiti z vsemi doslej uveljavljenimi razvojnimi teorijami (t. j. z izbiro, prilagajevanjem in mutacijo), da pa ta razlaga ne zadostuje pri tako zvani makroevoluciji, t. j. pri razvoju vsega živalskega in rastlinskega sveta. Ne preostaja nam potemtakem nič drugega nego da smatramo stopnjevit razvoj življenja za *osnovno lastnost življenja* sploh. Pri tem, kakopak, ne gre za mistiko, marveč za prirodni zakon, ki bi se dal statistično dokazati.

Genetika nas uči, da prenašajo lastnosti na potomstvo telesa, ki jih imenujemo *geni*. Po vsem tem smemo misliti, da ti geni niso nič stalnega, marveč da se izpreminjajo in ustvarjajo nove. Tako na novo ustvarjeni geni pa povzročajo v organskem svetu nove večje razlike (večje mutacije), ki so začetek razvoja večjih sistematičnih skupin. Te »velike mutacije« bodo raziskane šele kdaj v bodočnosti. Alverdes želi, da bi se vsa pozornost znanstvenikov osredotočila okoli proizvodnje umetnih mutacij. To ne bo samo velikega pomena za reševanje teoretičnih vprašanj, marveč bo prineslo velike praktične rezultate v živinoreji, poljedelstvu in vrtnarstvu.

Naposled bo treba rešiti še eno razvojno uganko: Kako je mogoče, da se pri razvoju ohrani harmonija med organizmom in okoljem, da si postajajo organizmi bolj komplicirani? Še več: harmonija med organizmom in okoljem postaja čedalje popolnejša, Sapper razlaga to tako, da n. pr. razvoj od divjaka do Evropeca ni v tem, da lesta živi lažje in udobneje, marveč je v tem, da nastajajo vedno nove in višje potrebe. Razvoj gre tako, da so novi organi vedno tako ustrojeni, da bi bil organizem v harmoniji z okoljem. Te težke probleme bo mogla razvozljati šele bodočnost. Sedanjí poizkusi, n. pr. mnemična teorija, ki daje veliko vlogo spominjanju, ki se prenaša v rodove in uporablja nekdanje izkušnje za bodoča dejanja, so le poizkusi in nič več.

Bertalanffy, čigar misli so nas najbolj vodile pri tem članku, pravi, da ima vse to zgolj špekulativen značaj. Vse nove podmene na tem področju dokazujejo zgolj to, da razvojna misel ni premagana, kakor bi hoteli njeni nasprotniki, marveč da samo prehaja na nova pota, ki pa se često začenejo šondi, kjer se dosedanje teorije končajo.

jejo, ali pa celo izhajajo naravnost iz njih. O tem je seveda mogoča obsežna diskusija; to kakor ono se da kritizirati. Sigurno je le, da se nadaljnje znanstveno raziskovanje žive prirode še vedno vrši v luči razvojne misli ali evolucije — tega strašila idejnih nazadnjakov.

Skrivnosti iz življenja žuželk

Deviška kobilica

Ob solnčnih dneh se primeri z redko srečo obdarjenemu zbiratelju žuželk, da ujame na gozdnatih obronkih, ki jih prešača nizko hrastiče ali leskovje, kobilico posebne vrste. V nasprotju s svojimi sorodnicami je ta lepa, zelena, preko 8 cm dolga kobilica kaj počasna v svojih gibih. Zadnje noge so ji tenke, zato so ji pa srednje in sprednje tem močnejše razvite in opremljene na spodnji strani z dvema vrstama močnih trnov. Sedi v solncu in preži na druge kobilice; čim se ji je kakšna približala, jo zagradi in požre v kosih še pri živem telesu.

To bi ne bilo še nič čudnega. Toda zbiralca, ki mu uspe ujeti več takšnih živali, bo sčasoma presenetilo, da ni med njimi nobenega samca. In dejansko: od te pavrste »kobilic čarodejk«, kakor jih imenujemo po njihovem latinskem imenu (saga serrata), so našli doslej samo tri moške eksemplare, dva v Istri, tretjega, ki ga hrani dunajska vseučiliška zoološka zbirka, pa neznano kje. Žival namreč vobče ne potrebuje samcev, da bi se razmnožila, temveč se razmnožuje partenogenetsko, kakor slove to z znanstvenim izrazom, to se pravi: iz jajčec, ki jih ni oplodilo moško seme, se čisto preprosto izležejo nove kobilice samice. Ni znano, kako se potem vendarle včasih zgodi, da se izleže tudi kakšen samec. Ta način razmnožitve poznamo tudi pri mnogih drugih žuželkah, toda vse druge pavrste naše »čarodejke« (ta živi predvsem v južni in srednji Evropi) se razmnožuje na običajen način.

Morilka svojega moža

Že v ljudski šoli smo se seznanili z neko drugo vrsto kobilic, ki se odlikuje po svojih ogromnih, kakor žepni nož zložljivih sprednjih nogah, po majhni,

trikotni glavi, tenkim srednjimi in zadnjimi nogami in dolgim vratom. Dali so ji ime »bogomoljka«, ker se drži v počivajočem stanju tako čudno, kakor da bi molila.

Toda ta žival je vse prej nežno pobožna in kdor ne verjame tega, naj jo samo opazuje, kadar se ji približuje kakšna druga kobilica, muha, metulj ali druga žuželka. Tedaj jo poblskoma zagradi s svojimi strašnimi sprednjimi nogami in nič več ne reši uboge žrtve. Počasi, premišljeno jo trže kos za kosom in jo požira. Spredek in glava žrtvi še živita, ko ji je ostalo telo že davno izginilo v nenasitni želodec roparice. Tudi če se srečata dve bogomoljki, se spopadeta in prej ne nehata, dokler ne izgine ena v notranjosti druge. Sovražijo se bogomoljke med sabo tako, da se zaženejo druga proti drugi celo tedaj, če sta nasičeni. Toda to še ni vse. Celo ljubezen jim služi posredno za to, da si morejo privoščiti izdatno kosilo na račun svojih — ljubčkov. Še na vrhuncu ljubezenske orgije razgrize samica šibkejšemu samcu »vrat« in krila in ga začne požirati. Prizor je še grozotnejši nego pri pajkih v podobnih okoliščinah, ki so nam bolj znane. Tu je samica vsaj toliko »usmiljena«, da samca najprvo in hitro umori, česar bogomoljka ne bo nikoli napravila. Tedaj: roparica, kanibalka, sadistinja, morilka moža in svetohlanka — kdo bi si mislil, da je toliko grehov združenih v eni sami, majhni živalci?

Muhe enodnevnice

Muhe enodnevnice imenujemo vrsto vitkih žuželk z nežnimi krili, ki se pojavijo v poletnih popoldnevih v velikanskih množinah ob bregovih mlak in ribnikov. Svoje ime so si prislužile upravičeno, saj res ne preživijo večera tistega dne, ko so vzletele iz vode, v

kateri so prebile svojo mladost kot ličinke. Manj znano pa je, da traja ta mladost neprimerno daljši čas nego dozorelost in celo leta. V tem stadiju grebe neznatni, rjavo in žolto pegasti črviček po blatu na dnu stoječih ali mirno tekočih vod in žre in žre. Vmes se levi. Levi se neprestano. Toda nekega dne se to življenje žretja in levljenja preneha, živalica spleza po stebelu kakšne vodne rastline na zrak, odvrže z veliko muko predzadnjo kožico, ki jo obdaja, in stoji pred nami kot okrilatena žuželka. Njena zunanost pa je še vedno toliko neelegantna, da se olevi še enkrat in zadnjič. Tedaj se dvigne vsa lepa, črnorjava marogasta v zrak in se pridruži tropu neštetihi svojih vrstnic, ki plešejo že nad vodico. Če natanko pogledamo, bomo opazili, da sta prav za prav dva tropa. Zgornjega tvorijo same

samice, spodnjega sami samci. Samce spoznamo po velikih, dvojnih očeh, čijih polovica je namenjena samo temu, da opazuje samice višje v zraku. Tako plešeta oblačka živalic z nenavadno enakomernostjo in složnostjo sem in tja, gor in dol. Končno se samci začenjajo ločiti iz svojega oblačka in si poiščejo vsak svojo samico. Čim so se sparili je nastopilo zadnje dejanje te enodnevnne drame. Samci pocepnejo na tla in v vodo ter pomrejo, samice letajo še nekaj časa nad vodo, v katero spuščajo svoja jajčeca in omahnejo mrtve. Še preden je solnce zašlo, je vse končano in njegovi poslednji žarki obsevajo turbo grobišče neštetihi živalskih teles, ki so v pičlem popoldnevu okusila vso slast življenja in otrpnila, čim so izpolnili svojo dolžnost.

Po razpravi univ. prof. dr. Fr. Wernerja

Guglielmo Marconi

Ali bo človek ukanil smrt?

Iz razgovora z genialnim iznajditeljem brezžičnega brzojava

»Kadar bo znanost odrešila človeštvo bajnega prokletstva: »Služil boš kruh v potu svojega obraza, ali nas bo potem lahko rešila tudi prokletstva smrti?«

Marconi se je zamislil in odvrnil:

»Carellovi poskusi ustvaritve umetnih celic in drzno Steinachovo prizadevanje, da bi s presajanjem žlez podaljšal in povečal življensko silo človeka, so kakor slama v vetru.«

»Soglašate z Bernardom Shawom in Henryjem Fordom v naziranju, da je naše življenje prekratko?«

»Življenje je kratko.« je odgovoril Marconi otožno, »vendar pa upam, da bosta naučili higijena in biokemija človeka, kako more podaljšati svoje življenje daleč preko sedemdeset let. Samo« — tu se je izumitelj žalostno nasmešnil — »to odkritje pride za nas že prepozno.«

»Ali mislite, da pomeni smrt popolno uničenje?«

»Ne, zdi se mi tako. Z mislijo na popolno uničenje, se ne bi mogel sprijazniti. Niti moja vera, niti večni, nespremenljivi zakoni prirode ne bi mogli priti v sklad z absolutnim koncem vseh življenjskih funkcij.«

»Verujete v splošen napredek?«

Marconi je malo pomislil in nagnil glavo na stran.

»Ni dvoma« — je odgovoril — »stopnja človeškega materialnega napredka je dvojna: Pojemanje dela in naraščanje sredstev, ki omogočajo promet od človeka do človeka, od dežele do dežele. Ponovno sem že opozarjal na zmago stroja, ki prevzema delo od človeka v rastočem obsegu. Nekoč so premikali ladje sužnji. Prikovani na verige, so sedeli drug poleg drugega in so utrudili svoje mišice s trdim delom, da so vozili galere pomorskih ljudstev čez morje. Potem so iznašli jadro in so se posluževali vetra mesto mišic. Za jadrom je prišla para, za paro bencin, ki ga bo zopet zamenjala elektrika.

Življenje je bilo v prejšnjih stoletjih težko in trdo za množice. Prinašalo je trpljenja in tegobe. Danes se godi množicam mnogo bolje. Ne morem pa reči, da so ljudje zaradi tega srečnejši. Sreča ni nujna posledica civilizacije. Toda mi se nedvomno vedno bolj civiliziramo.

Verjetno je, da so živali srečnejše od marsikaterega človeka.« je nadaljeval izumitelj zamišljeno. »Živali ne poznajo delavnih metod, manjka jim zmožnost medsebojnega sporazumevanja.

nja, če izvzamemo le najprimitivnejši način. Razlika med človekom in živaljo je v tem, da se človek lahko sporazumeva z vsemi člani velike človeške družine in jim lahko sporoči svoje izkušnje. Kako težak bi bil n. pr. lov na leve — Marconi se je pri teh besedah nasmehnil — če bi se levi med seboj lahko sporazumeli. Kako neprijetno bi bilo to za lovce!

Guglielmo Marconi

Občevanje med posamezniki in celimi narodi krči razdalje med njimi in pomaga odstranjevati nesporazume. Ne bo dolgo, ko mi bo mogoče s tega stola v Londonu govoriti z Avstralijo, kakor govorite vi z mimoidočim skozi okno.

Beamov sistem nudi možnost, da bo o dogodku, ki se primeri na Angleškem, po brezžični zvezi obveščen ves svet. Osamljenost daljnih dežel, kot sta n. pr. Kanada ali Avstralija, bo s tem odstranjena. Že danes je mogoče poslati ambulanco, skupino Rdečega križa posredstvom radia v najoddaljenejše kraje puščave. Brez SOS klika na morju ne mine dan. In vendar sem postal prvo brezžično oznanilo po svetu šele pred 25 leti!

Radio postaja last splošnosti in ljudem bo kmalu mogoče pogovarjati se

s še tako oddaljenimi prijatelji v svetu. Gramofon in zvočni film pa nas seznanjata z medsebojnimi izkustvi in naš predkom. Ohranila bosta tudi naš glas še nerojenemu potomstvu.

Glede na vse te pridobitve ne morem misliti, kako je možno biti v pogledu človeškega napredka črnogled. Priznavam, da se puščavnik težko znajde spričo teh pridobitev modernega življenja. Če pa človek išče samote, jo lahko najde v lastni duši.

Sledeča kantona v napredku človeštva bosta razbitje atomov in v mojem področju transmisija električnih valov na velikanske razdalje po radiu. To se ne bo zgodilo jutri, v enem letu ali v desetih letih, toda iznajdbi bosta prišli čez noč in nepričakovano.

Ena sama enota moči bo vodila čez Ocean velikanske ladje kot sta »Leviathan« ali »Bremen«. Neznamen svinčnik — Marconi je segel v žep in potegnil iz njega droban svinčnik — »bo lahko dvignil cele tone. Ne mislite, da prorokujem nepremišljene stvari. Ko sem pred leti napovedal, da bom poslal brezžično sporočilo čez Atlantski ocean, so me imeli za duševno bolnega ali vsaj za sanjača. Pred dobrimi 28 leti pa se je to prorokovanje le izpolnilo.

L. 1914. sem izjavil, da bo vprašanje brezžične telefonije rešila praksa. Danes vidimo vsi sadove te iznajdbe. Leta 1924. sem napovedal preobrat v področju radia — prevrat s povratkom na kratke valovne dolžine. Danes smo dosegli, kakor je pripomnil neki kritik, velik napredek v tem, da smo šli v razvoju radia korak nazaj.

Sistem kratkih valov je že ustvaril zvezo med raztresenimi dominijoni Velike Britanije. S poudarjanjem kratkih valov, smo po besedah nekega znanstvenika, napravili večji prostor v etru.

Nadaljnja moja napoved se tiče transmisije faksimilov. Danes služijo brezžični prenos pisave in slik za pospešenje važnih poslov in tudi za razkritje zločinov. Zločinci nimajo več mirne ure, odkar moremo poslati s hitrostjo sekunde zločinčevo sliko vsem policijskim postajam na svetu.

»Ali je imela Einsteinova relativiteta na teorija kaj vpliva na vašo raziskovanje?«

Izumitelj se je nasmehnil:

»Jaz se bavim bolj s praktičnimi stvarmi. Einsteinovo odkritje se ne dotika neposredno mojega dela, vsekakor pa pripomore k temu, da človek boljše

razume sebe in svet okoli sebe. Relativitetna teorija bo najbrže olajšala božični napredek v sličnih strokah.

Sprememba (preobrazba) elementa ali kovin je, čeprav še ni dovolj široko zasnovana, gotovo dejstvo.

»Potemtakem so le imeli nekoliko prav alkimisti v srednjem veku, ki so iskali kamen modrih in eliksir življenja?«

»Nekateri alkinisti — je rekel Marconi — so bili veliki znanstveniki, tudi tedaj, če so zasiedovali varljive smotre na napačni podlagi. Tako je bilo s Kolumbo, ki je iskal novo pomorsko pot v Indijo in je pri tem zadel na ameriško celino. Ljudje so se smejali alkimistom in Kolumbu. Danes vemo, da so bile mnoge misli »starih« docela pravilne.«

»Menite, da bo iz človeškega rodu izšel Nietzschejev nadčlovek, ali so-

dite, da bo današnje človeštvo rodilo samo povprečne ljudi?«

»Genij« — je odvrnil Marconi — »bo vedno zmagal, če so razmere povoljne ali nepovoljne. Če se bo pojavil nadčlovek, bo prišel nenadoma, presenetljivo liki komet na nočnem nebu in se bo dvignil iz nižin v tiste višave, iz katerih bo videl ljudi in stvari pod seboj.«

»Ali ste čitali opis Nietzschejeve stre, ge. Förster-Nietzsche, ki meni, da je Mussolini tisti nadčlovek, ki ga je napovedal njen brat?«

»Če se prilastek »nadčlovek« nanaša na kateregakoli izmed živčih, tedaj je on tisti. Včasih čujem, da je Mussolini silovit in nestanovit. To pa je samo zaradi tega, ker spozna v eni sekundi to, za kar potrebujejo drugi eno uro, da vobče odpro usta.«

Anglo American N. S. Copyright.

Harkha, Gandhijev kolovrat

V zadnji (17.) številki smo v članku o Gandhiju čitali, da je veliki nacionalni buditelj in vodja indijskega naroda zaklical enemu največjih duhov svoje dežele, pesniku Tagoreju: »Obesi svojo lipo na steno in sedi h kolovratu!«

Te besede, s katerimi poziva Gandhi na bojkot strojev in propagira vrnitev k patriarhalnemu gospodarstvu domače dežele, k gospodarstvu z zopetno uvedbo kolovrata v vsako hišo, imajo globok psihičen pomen in ne uvajajo samo obnovljene domače industrije, ki lahko preživlja najbednejše, ampak pomenjajo tudi doprinos k etičnemu prepovedu bengalskega ljudstva.

O tej zadevi nas podrobneje pouči delo Richarda B. Gregga »Economies of Khaddar«, Madras 1928. Pisec pravi, da spada v program Gandhija, ki hoče domovino očistiti tujecev, tudi povratek k harkhi, indijskemu kolovratu, in khaddarju, indijskemu bombažu. Khaddar ali bombaž nastaja iz ročnega prediva. Indijsko ljudstvo pa je v tem pogledu že okuženo od strojnih izdelkov, zlasti od produktov statev. Zato je Gandhi ustanovil posebno propagandno organizacijo za razširjenje kolovrata (All India Spinners Association), društvo, ki obstoji iz samostojnih, organiziranih oseb, ki predejo. Preleci so razdeljeni na več razredov, in za vse velja obveznost, da mo-

rajo nositi samo obleke iz khaddarja ter s tem propagirati domačo industrijo. Člani A-razreda morajo napresti mesečno po 1000 yardov prediva, člani B-razreda pa po 2000 yardov na leto. Poleg teh obstoji še poseben razred mladoletnih, ki morajo napresti po 1000 yardov prediva mesečno.

Na evropskem zapadu, ki spremlja težnje po samostojnosti Indije s simpatijami, so se zelo čudili, da je segel Gandhi po tem sredstvu. Seveda je to začudenje povsem verjetno za človeka, ki ima o strojih takšne nazore kakor mi. Stroj velja pri nas za privilegirano pomagalo in kdor bi se pri nas uprl temu naziranju, bi po pravici veljal za nazadnjaka. Ne tako v Indiji. Tam je tudi predivo politično sredstvo. Baš tega se zaveda Gandhi predobro, zato ga tudi s pridom uporablja.

Indijsko ljudstvo je siromašno in revno, gospodarsko slabo. Ljudje imajo tako majhne koščke zemlje, da jih ne morejo preživljati. Kmetiči torej nimajo pravega dela skozi vse leto in morajo nekaj mesecev pohajkovati. Kolovrat ima torej dvojen pomen: 1.) ima namen izboljšati gmotni položaj indijskega ljudstva; 2.) pa povzročiti, da bodo ljudje vedno zaposleni, t. j. da ne bodo tratili časa in postali s tem dovzetni za dejanja, ki demoralizirajo človeka.

Skoro šest mesecev v letu traja nezaposlenost revnega Indijca. Bengalija ima namreč 62% takšnih kmetičev, ki nimajo veče nego 0.9 ha zemlje. Obdelovanje grude jih torej ne more popolnoma zaposliti. Kadar pa kmet ne seje ali ne žanje, nima kaj delati. Način življenja sam ga navaja k pohajkovanju, to pa ga demoralizira.

V Pendžabu, kjer je stanje v primeri z drugimi kraji sijajno, in kjer doseže posest kmeta povprečno štirikrat večje ozemlje, je kmet polovico leta brez dela. V hiši torej ne samo da vlada beda, ampak se takšno ljudstvo vobče ne more nikamor povzpeti. Dohodki indijskega ljudstva so torej zelo skromni in znašajo na leto kvečjemu 50 rupij (1 rupija je približno 18 Din). Ko je bil lord Curzon guverner Indije, je bilo to število še manjše. Njegova statistika navaja samo 30 rupij na osebo. Če primerjamo te dohodke z dohodki državljanov v Zedinjenih državah Amerike, kjer znašajo dohodki na vsako glavo povprečno 770 dolarjev (1 dolar je približno 56 Din), spoznamo, kako velikanska je razlika med ljudmi in njihovo gmotno blaginjo v Ameriki in Indiji. A v Indiji živi od poljedelstva 107 milijonov ljudi! In ti poljedelci so primorani vsaj po tri mesece na leto pohajkovati. Kraji, kjer traja brezposelnost samo tri mesece, so redki. Čestejši so kraji, kjer traja to demoralizujoče stanje 4 do 6 mesecev. To na pomeni toliko, kakor če bi bilo 26 milijonov poljedelcev skozi vse leto brez dela.

Tem brezposelnim, bolje rečeno tlej brezposelnosti, naj pride na pomoč Gandhijev kolovrat. K temu se je Gandhi odločil šele potem, ko je temeljito proučil domače razmere. Domača preja je v Indiji še živa. V deželi so našli nedavno 1.938.178 hark. indijskih kolovratov. Ponekod, zlasti v Madrasu pa je ljudstvo preverjeno, da so domači ročni izdelki trpežnejši od strojnih produktov, ki prihajajo iz tvornic. In žene »boljših« indijskih rodbin nosijo mesto domače obleke drage industrijske produkte. Indija pa je pri tem polna bombaževine. Kolovrati so doma zelo poceni in stanejo 2 in pol do 5 rupij, medtem ko so statve mnogo dražje — stanejo namreč okroglo 20 rupij. Kolovrat lahko napravi vsak obrtnik v vasi, ki bo s tem zopet dobil zaposlenje in delo.

Gandhi je šel celo tako daleč, da je preračunal, koliko blaga porabi petčlanska družina. Mesto da izda poljedelec letno 30 rupij za obleko, si jo lahko preskrbi sam, t. j. blago mu lahko preskrbe žene in brezposelni moški, če sedejo vsaj dve uri na dan za kolovrat.

Tako torej postaja kolovrat, ki smo ga pri nas skoro že pozabili in so se z njim ukvarjale kvečjemu naše babice, važno narodno gospodarsko in moralno sredstvo Gandhijeve propagande v Indiji. Bengalsko ljudstvo se bo s tem okrepilo, poleg gmotnih dobrin bo vase vsrkalo vero, da ima vsak dan njegovega življenja zmisel in svrho. Ta zavest bo nedvomno pripomogla k njegovemu moralnemu preporodu in dokončni osvoboditvi.

ODKOD SO KRIZANTEME

Ta cvetka, čije inačice se pri nas imenuje tvanjščica, velika smrdela, volovsko oko, vernodušnica, izhaja iz Kitajske, kjer jo Konfucij 500 let pred Kr često omenja v svojih spisih. A sedanji naziv je še mlad in pomeni v grščini: zlati cvet, dočim ji otroci Nebeškega carstva pravijo: jok ki lung kok ta. Japonci so se navdušili za krasoto teh košaric. Odgojili so iz te družine celo vrsto novih, divnih zvrsti. L. 1876. je mikado ustanovil krizantemski red, obstoječ iz zlate kreenice na rdečem traku. L. 1764. so prvič gojili to rastlinico na Angleškem na botaničnem vrtu v Chelsea-ju. Posušeni vzorec te prve proizvodnje se vidi v Britskem muzeju. Poznejši poskusi se niso obnesli, zato se je ta kultura opustila. L. 1795. je Marcellus Blanchard prinesel s Kitajskega številne sadike in potehdob je krizantema bolj in bolj napredovala.

AEROPLAN ZA PLAHE LJUDI

so napravili v Barceloni. Pritrjen je na os, 200 m visoko v zraku, in se vrti po praznini, tako da se morejo ojunčiti tudi strahopetci za vožnjo po vzduhu.

ZIDOVSKA KAŠA?

»Comoedia« poroča o slikoviti kuharski knjigi, ki jo je nedavno objavila gospa Suzana Buhanowska. Med zanimivimi židovskimi recepti ponatiskuje navodilo za kašo: »Razcvrči osminko presnega masla na slabotnem ognju. Vsuj pol kg ajdovega zdroba. Mešaj dolgo časa, da se zrnje dobro opravi. Dodaj soli in kropa. Obračaj še dalje, dokler ni kuhano. Za trenutek postavi v peč. La c a c h a se prinese na mizo topla s svežo smetano, mlekom ali ragoutno omako. Je li to zares judovska jed? Ime kaže na slovanski izvor.

Tehniška čuda v starih časih

Radi smo ponosni na izsledke in veličastna dela naše dobe, posebno pa na nje idejno bogastvo, ki se zlasti močno zrcali v tehniki. Toda v teh rečeh bi bili lahko skromnejši, zakaj mnoge iznajdbe, ki veljajo za duševno svojino naših časov, so že prav starega datuma; o njih že govore fantastična poročila davno minulih časov.

Sledovi tehniških izumov vodijo globoko v častitljivi stari vek. Že takrat so poznali in umeli uporabljati vodne sile, paro, elektriko in umetnost letanja po zraku je bila znana našim prednikom, še preden so se začela šteti leta. V redkih poročilih, ki so se nam ohranila o teh rečeh, je težko razločevati fantazijo od resničnosti, a ker je v vsaki pravljici vsaj zrnce resnice, lahko trdimo, da so bili mnogi izumi vsaj idejno domači že starim narodom.

V starih časih so bile vse vede izključna lastnina svečeništva, ki je bilo tudi v tehniških rečeh boljše podkovano, kakor si mislimo. V templjih starih verstev sta se rodili znanost in tehnika. Služili pa sta zelo nečastnim namenom. Svečeniki so ju izrabljali za prikazovanje vsakovrstnih čarovnij, ki jih je neuko in lahkoverno ljudstvo tistih primitivnih časov smatralo za čudeže in božja znamenja. Vse take umetnije, jako duhovito zasnovane in izvršene, so svečeniki čuvali kot največjo tajnost, kot temelje svoje moči. Danes bi jih količkar sretni človek z lahkoto ponaredil. Takrat pa je bila njih mehanika zagrnjena v mistično temo in posvetniakom je bil pod smrtno kaznijo prepovedan dostop v »najsvetejšo«, kjer so bili spravljani mehanizmi, ki so »gnali« čudeže.

Že v babilonskih templjih so v 18. stoletju pred Kristom uporabljali moč pare v svete namene. O posebno slovesnih prilikah so nenadoma oživi kipi bogov. Jeli so premikati glave in oči in z razprostrtimi rokami blagoslovljati ljudstvo. Ta čudež so svečeniki uprizorili takole: Pod žrtvenikom pred malikovim kipom je bil skrit kovinast kotliček, iz katerega so neliale cevi do batov, ki so premikali posamezne ude malika. Kadar se je »moralo« zgoditi čudež, so v kotliček naglo nalili vročo vodo. Ko je potem zagorel na žrtveniku daritveni ogenj, je v kotli-

čku narastel parni pritisk, bati so se zgenili in božanstvo je »oživeło«.

Grški pisatelj Heron iz Aleksandrije opisuje stroje in naprave, ki so jih uporabljali v templjih, da so bogovi lastnoročno sprejemali darove, da so kovinaste kače jezno sikale nad grešniki itd. Dalje opisuje stroje na vodni pogon in na zračni pritisk, s katerimi so naredili, da so žvrgolele umetne ptice, čim so jele zračne sesalke na vodni pogon potiskati vanje zrak. Vrata templja so se sama odpirala, ko je na ukaz bogov vzplamtel ogenj na altarju. Mehanika tega čudeža je bila na moč preprosta. Ogenj na žrtveniku je segrel zrak v skritem kotličku, segreti zrak se je raztegnil in izrinil iz neke druge posode vodo, ki je otekla po ceveh v posebno, za vratmi skrito vedrico, ki je zaradi povečanja teže s pomočjo duhovito narejenih in varno skritih vzvodov odpahnila vrata. Kakor hitro je ogenj na žrtveniku ugasnil, se je pojav obrnil. Zrak v posodi se je ohladil, skrčil in posesal vodo iz vedrice, da so se vrata s pomočjo protiuteži ali peresa zopet samá zaprla.

Natege, kakršne še danes služijo za pretakanje vina, so uporabljali pri svetih pticah in živalih, ki so na čudežen način same pile daritvene pijače. Imeli so tudi neusahljive čaše, ki so se tudi polnile s skritimi nategami. Neki izum staroveških svečeniškov se je v več ali manj spremenjeni obliki ohranil prav do današnjih dni. V mislih imamo votlo (konkavno) zrcalo, ki se ga še danes pridno poslužujejo moderni čarovniki, in od katerega koncem koncev izvira tudi »laterna magica« in kot najpopolnejša oblika: moderni projekcijski aparati za kino.

Damasius, filozof iz Damaska, ki je v šestem stoletju učil v Atenah, opisuje čudovito prikazen, ki je v nekem aleksandrijskem templju vzbujala silno začudenje. Na steni za altariem se je namreč zdaj pa zdaj pojavila majhna svetlobna pega, ki se je jela naglo večjati, dokler se ni slednjič iz nje izobrazilo božje obličje, sicer strogih, a nadnaravno lepih potez. To iluzijo so pričarali na steno s pomočjo votlega zrcala, skritega nekje v ozadju, pred katerega so postavili močno razsvetljeno sliko ali kip božanstva. Podobni

eparati se pod imenom epidiaskop pos-
nekod še danes uporabljajo v preda-
valnicah za projiciranje pojasnjevalnih
slik. Še popolnejša je bila iluzija, ako
so sliko božanstva mesto na steno,
projicirali na oblak duma, ki se je vrtin-
čil iznad žrtvenika. Verniki gotovo ni-
so niti malo dvomili v resničnost pri-
kazni. Uprizarjanje takih čudežev je
kajpada zahtevalo velike spretnosti in
zelo natančno izdelanih zrcal. Včasih so
uprabljali tudi dve zrcali, ulogo bo-
žanstva pa je moral igrati kak mlad,
lep svečenik, čigar obraz so prikazo-
vali lahkoverni množici kot obličje
boga.

sti duh, ki si ga je zamišljal pisatelj,
je bil najbrže samo stisnjeni zrak.

V srednjem veku je izumil nekakšno
letalo tudi nemški zvezdoslovec Jo-
hannes Müller. Zgradil je letečega or-
la, ki je v pozdrav trikrat obkrožil ce-
sarja Maksimiljana. Ta mož je menda
sestavil tudi nekakšno železno muho,
ki je v velikem loku zbrnela po zraku
in priletela nazaj v mojstrove roke.

Kakor kaže, tudi zrakoplovi, ki so
lažji od zraka, niso bili neznani starim
narodom. Isti zgodovinar namreč po-
roča, da so že v petem stoletju pred
Kristom svečeniki delali čudeže z ne-

Živi bog v babilonskem templju

*Pod žrtvenikom je bil skrit primitiven parni stroj, ki je premikal posamezne
ude malikovanega kipa, čim je zagorel daritveni ogenj.*

Mnogi čarodeji starega veka so baje
poznali tudi tajne letanja po zraku.
Letanje pa je veljalo takrat za najbolj
grešno početje in z njim se je le malo
kdo upal ukvarjati. Zaradi tega se je
ta umetnost kaj rada pozabljala in jo
je bilo treba vedno iznova odkriti.

Archytas, grški mojster tisočeri-
h umetnosti, je 400 let pred Kristom se-
stavil umetnega goloba. Kakih 600 let
pozneje je to čudežno ptico opisal Au-
gustus Gellius, ki pravi, da je golob nekaj
časa lahko letel po zraku, da pa ga je
bilo treba vedno iznova spraviti v tek.
Po njegovem mnenju ga je držalo v
zraku ravnotežje, gonil pa duh, — Ti-

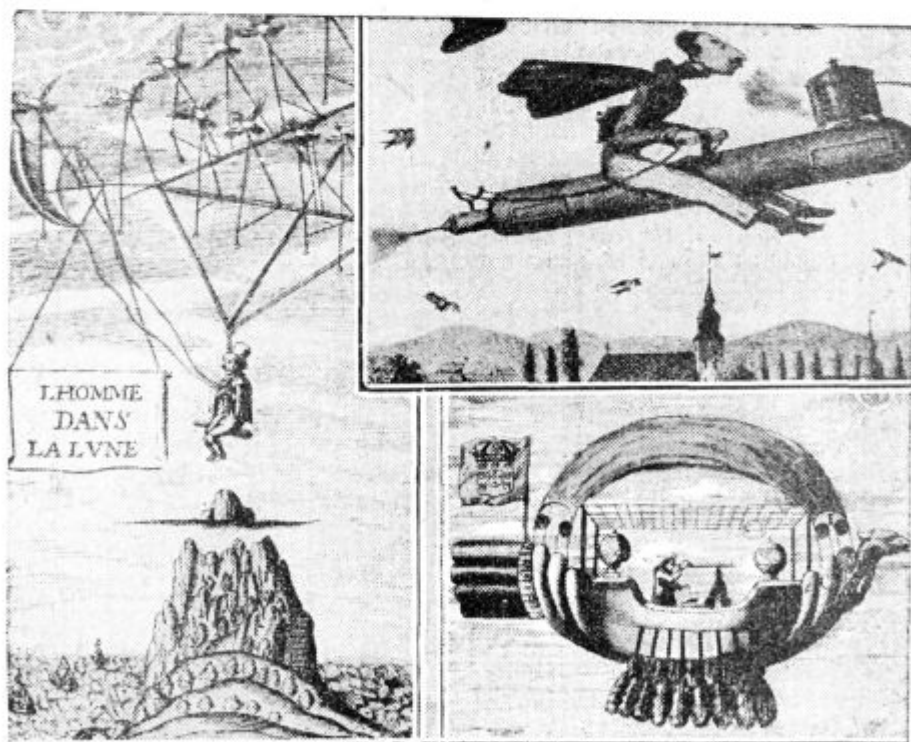
kimi pripravami, ki morajo biti lažje
od zraka. Pri slovesnih procesijah se
je nenadoma dvignila v zrak podoba
boga Apolona, potem pa se je spet
spustila v roke svečenikov. Podoba je
bila votla, napolnjena s katerim izmed
prirodnih lahkih plinov, ki so ji dajali
toliko vzgona, da je lahko nekaj tre-
nutkov obvisela v zraku. Še bolj čudo-
vit pa je bil leteči voz, ki je voden od
čarovnika, letel po zraku. Zgodovinar
trdi, da je podpiral voz najbrže kak
polbog, skrit v veliki vreči nad vozilom.
Nemara je bil polbog tudi v tem pri-
meru lahki plin, s katerim je bila na-
polnjena vreča.

Elektrotehnika je nesporno pridobila v najnovejši dobi, čeprav segajo prvi tipajoči začetki v davno minule čase. V nešteti starih povestih z morja se opisuje na jambor pritrjen meč kot obrambno sredstvo zoper strelo. To je bil prednik današnjega strelovoda in čeprav ljudje njegovega učinka niso razumeli — smatrali so ga za vras žarstvo, ki je veljalo za velik greh — so se ga v sili vendar le radi posluževali. Mečeve konice je uporabljal tudi nekako 400 let pred Kristom živeči rimski čarovnik Numa, da je nanje lovil strele iz oblakov. Njegovega učenca Tuba Hostilija je ubila strela, ko je nekoč hotel ponoviti ta poskus. S pomočjo mečev, ki jih je Numa navpično razpostavil po strehi templja boginje Juno, mu je baje uspelo doseči, da so v templju preskakovale velike umetne strele.

Poleg drugega so vedeli v starem vesku tudi že za moč magnetov. Pripove-

duje se, da so v grških templjih slike boginje Diane visele v zraku s pomočjo magnetov, čijih železne kotve so bile skrite v glavah kipov. Seveda tudi ta čudež ni zgrešil zaželenega učinka.

Zelo verjetno je, da je imela v poročilih o tehniških čudih starega veka prvo besedo piščeva fantazija. A vzlic temu se vidi, da poteka marsikatera plodna ideja, ki jo šele danes umemo prav ceniti, od naših prednikov. Prese-ljevanje narodov, ki je uničilo visoko civilizacijo, je tudi tehniko potisnilo daleč nazaj v barbarstvo in mnoge reči, ki so bile znane prednikom, je bilo treba nanovo izumiti. Roger Bacon, slavn čarovnik srednjega veka, je že takrat napovedal mnoge izume, ki so se šele v zadnjih desetletjih uresničili: prerokoval je parnike, avtomobile, letala in potapljaške aparate, trdeč, da so bila vsa ta čuda znana že davno izumrlim narodom.

Kako so si v starih časih predstavljali zrakoplovstvo

Vladimir Astrov

Boji in krize v sovjetskem duhovnem življenju

1

Usoda večine dosedanjih revolucij je bila, da se je njih stvariteljski zalet le preneglo ubil v vnanjih stvarih. Skoro vselej so prevrate pripravile izpremembe, ki so bile globoko zarezale v duhovno življenje; a kmalu so odreveneli na vsakdanjih smotrih, tujih, da celo protivnih duhu. Zato tudi navadno njih idejni uspehi ni bil bog zna kako pomembni. Predhodniki, n. pr. francoske revolucije so bili Rousseau, Voltaire, Montesquieu. Novi evropski literaturi pa je pritisnila njen pečat šele restavracija.

Tudi ruski revoluciji so utrli pot Dostojevskij, Tolstoj in Gorkij. Sto let je živel rusko razumništvo, tvorec revolucije, v mesijanskem pričakovanju novega, popolnejšega življenjskega reda. Brezpogojno zavračanje obstoječega je šlo vzporedno z brezmejnimi obljubami. Zakaj čedalje neznosnejše je tiščal duše pritisk ne samo primitivne in samosilniške vladavine, nego tudi vesoljne moderne, brezdušne, dobička željne, samo v vnanjosti se javljajoče civilizacije. Celo katastrofo svetovne vojne so mnogi občutili kot odrešenje iz dušeče oaze modernega življenja. Še mnogo bolj pa socialno revolucijo. Niso bili vojaki in proletarci, ki so ruski revoluciji pripomogli do zmage; storila je to jaka vera v njeno poslanstvo za obnovo življenja. Zato je revolucionarna uničevalna strast zaslepila tudi mnogo najboljših. A vzlic temu je tudi to revolucijo zatekla usoda vseh stremeljenj, ki so usmerjena samo na vnanji prevrat. V Rusiji pa se je izjalovila še prav posebno zaradi tega, ker boljševikom ni bilo mar duševnega, in ker z neprerojenim duhom ni bilo moči pričarati novega socialnega življenja. Ko je imela revolucija uničevanje za seboj in je bilo treba misliti na pozitivno obnovo, se je zdaici pokazalo, da so se njene utopije razblinile, da so gesla spuhela. Ker ji je nedostajalo resnično novih, duhovno-stvariteljskih življenjskih nagibov, ji ni kazalo drugega, kakor da si iz ruševin prošlosti zgradi vsaj zasilen krov.

Nikakor niso bili najslabši med revolucionarji oni, ki jih je zbolelo srce, ko so na vseh s toliko krvi osvojenih postojankah jeli trobiti zdaj na maskiran

umik, zdaj malone na paničen beg, ko se je moralo prevratno navdušenje umakniti drobnemu in treznemu vsakdanjemu delu — skratka, ko je jela revolucija korak za korakom odstopati teren restavraciji, obnovi. Zaman so skušali voditelji zavreti čedalje bolj naraščajoče razočaranje. Tolažitve niso več zalegle. Nihče ni več verjel, da gre le za kratek odmor, za strateški umik. Prehod od zmagoslavnih himen na svet odrešujočo silo proletarske revolucije do povečevanja nekoliko »amerikaniziranega«, drugače pa neizpremenjenega prejšnjega sistema je bil vendarle prehud. Ni bilo lahko vrniti se od ideala razlastitve nazaj k moralnim propovedim današnjega komunizma, po kateri ni bilo »Točno honoriranje menice zapoved komunistične etike«. Dozorelo je pač spoznanje, da hkratu z oživljajočimi se tvorniškiimi dimniki in procvetajočo trgovino spet dviga glavo stara, dozdevno poteptana hidra meščanskega življenjskega reda, da, da jo celo umetno prebujajo iz teroristične omotice, da bi restavracijo kako pospešili. Ne, duha ruskega razumništva niso strle neizrekljive neprilike in vsakojake stiske, ki je prevrat ž njimi obsul duhovno produktivne plasti. Njegova najgloblja tragika, njegova rezignacija, ki bi jo skoro imenovali ohromelost, temelji v dejstvu, da je izgubilo vero in svoj nekdanji življenjski misel. V tujini komaj slutijo, kako silno globoko sega to razpoloženje v današnji Rusiji, kako preteče se zgrinja nad vladajočim redom. Vodje boljševizma to dobro vedo. »Konec državljanske vojne in Nep (nova gospodarska politika) — je pisala »Pravda« — sta našim romantikom zadala hud udarec s svojo treznostjo, stvarnostjo, banalnostjo, naposled s svojimi gostilnami, prodajalnami, bari, brezposelnostjo, socialno neenakostjo.« »Naša mladina govori o dobi 'vojnega komunizma' kot o herojski perijodi. Ona primerja strogo in lačno vladavino vojnega komunizma s tem, kar je danes in z grenkostjo misli na prošle čase gmotnega pomanjkanja, ki so bili hkratu veleslavna doba enakosti in heroizma.«

V Rusiji je že od nekdaj bila literatura edini več ali manj javnosti dostopni or-

gan za razpoloženja in notranje procese, ki drugače niso znali priti do izraza. In zdaj je zanimivo opazovati, kako opisano razpoloženje še danes vedno znova odseva iz sovjetske literature — navzlic virtuozi boljševiški cenzuri. Mlad, sovjetom vdan pesnik Asejev je nekoč potožil z besedami, ki so naglo zaslovele:

»Kako naj te opevam,
o rod komunizma,
ko nisi več rdeče pobarvan,
ampak žolto prepleskan!«

Le prirodno je, da se je razočaranje nad posledicami revolucije izprevrilo v hrepenenje po slavni prošlosti in starih snovih, in da so se ljudje, vajeni slepega uničevanja, vobče uprli novemu ustvarjanju. Komunističen pesnik je tožil:

»Kako so se časi spremenili!
Nič več ne smeš hoditi naravnost,
in preden odpreš vrata,
moraš pokazati potni list,

Nič več ni kakor pri nas v stepi:
Svobodnega življenja je konec...
Če zidaš hišo, te utegne vsaka opeka
zadeti do smrti.

Oprezno se plaziš okrog stavbe
in tiščiš roko v žep,
kjer ti — nalik lačni zveri —
počiva pištola...«

Globoko v notranjosti gloda ob mozgu vesti zavest nesmotrenosti ogromnih žrtev revolucije. Ljudje ne morejo ume- ti, zakaj naj bi iz starih trhljih tramov spet postavili tisto stavbo, ki so jo bili s tolikšnim veseljem porušili. V Gladkova »Cementu« pravi komunistka: »Rušili smo, trpeli; morje krvi in glad... In zdaj je mahoma spet tu... Ne vem, kaj bolj spominja na mōro: leta borbe, trpljenj, krvi, žrtev — ali pa vrtočlavostr razkošnih izločb in kavarn s pijanci? Počemu tedaj gore mrličev? Menda vendar ne zato, da bodo lopovi spet lahko uživali življenje, se mastili, ropali in hujskali...«

To niso osamel glasovi, to je osnovno razpoloženje, ki vedno znova udarja na dan, čeprav uradno proti njemu nihne in nalagajo »zdrav optimizem« za strankarsko dolžnost. Mnogo se jih seveda ume prilagoditi in ti vriskajo vsakič, kadar stečejo stroji nove tovarne, vsakič, kadar otvorijo novo trgovino. Tem huje pa občutijo najnadarjenejši, oni, ki so duševno najbolj dovzetni. V sovjetski Rusiji je bila nekaj časa med

pisatelji in duhovnimi delavci pravcata manija samomorov. Posebno pozornost je zbudila prostovoljna smrt najbolj nadarjenega lirika revolucijske dobe, kmečkega sinu Sergija Jesenina. Tudi on se je bil v začetku nadejal od revolucije popolne obnove življenja, razcveta stvariteljske fantazije. A kaj kmalu je moral spoznati, da je revolucija svobodno duhovno življenje še bolj uklenila v verige. Najhuje je zadela v prirodi vzraslo kmečko dete boljševiška tendenca za mehanizacijo, oboževanje stroja, stremenje po tem, da zamenja- jo »živega slavca z jeklenim«. V eni svojih pesni je Jesenin napisal:

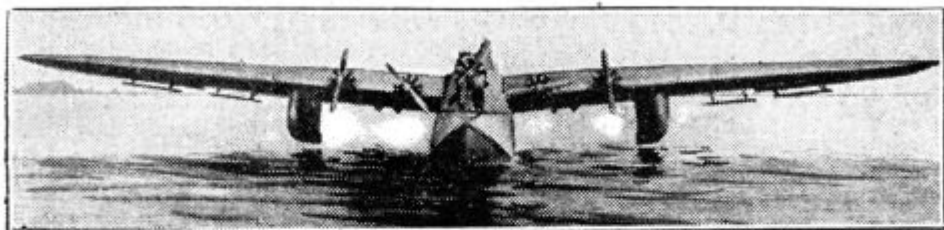
»Ali ste videli,
čez stepe,
zavit v meglo,
puhaje z jeklenimi nozdrvmi,
hrumeč vlak z železnimi šapami,
za njim pa
v visoki travi
dreveče rdečegrivo žrebe,
dvigajoče vitke noge gor do glave,
kakor na slovesni konjski dirki?
Ta ljubi, ljubi, neumni bedak!
Le kam, kam tako dirja?
Ali ne ve mar, da so žive konje
jekleni že zdavnaj pustili za sabo?
Ali ne ve mar, naj še tako divja
po brezsolnih livadah,
da ne bo nikdar več dohitel tistih časov,
ko je pečenjek dal za konja
dvojico lepih ruskih stepnih devojk?
A danes si za tisoče stotov konjskega
mesa in kož
nabavimo lokomotivo.«

Na vse načine se je trudil siromak, da ubeži tej usodi, tej mrki bodočnosti, v vinu, razpačnosti je iskal pozabljenja, poskusil je celo, usvojiti si novo poslanstvo materialističnega razrednega boja, dokler ni rešil problema z vrvjo... In on ni bil edini, ki se mu je tako zgodilo. Slikanje te notranje krize, te brezglave rezignacije je eden izmed najpogostejših motivov sovjetske literature zadnjih let. Na obzorju je spet doba stare, trezne vsakdanjosti! To spoznanje preganja najboljše. Močvirje, ki ga je bil nekoč Čehov tako pretresljivo naslikal, se kakor prej tudi zdaj potuhnjeno širi. Znani pripovednik Aleksej Tolstoj slika komunista, ki ga je to spoznanje tako strlo, da zažge podeželsko mesto, ki v njem prebiva. mesto, ki je v njem vtelesena stara tradicija. Iz teh spoznanj in razpoloženj je vzrasla tako zvana »le- va opozicija« boljševizma, ki zavestno stremi za povratkom metod in smotrov prvih revolucijskih let.

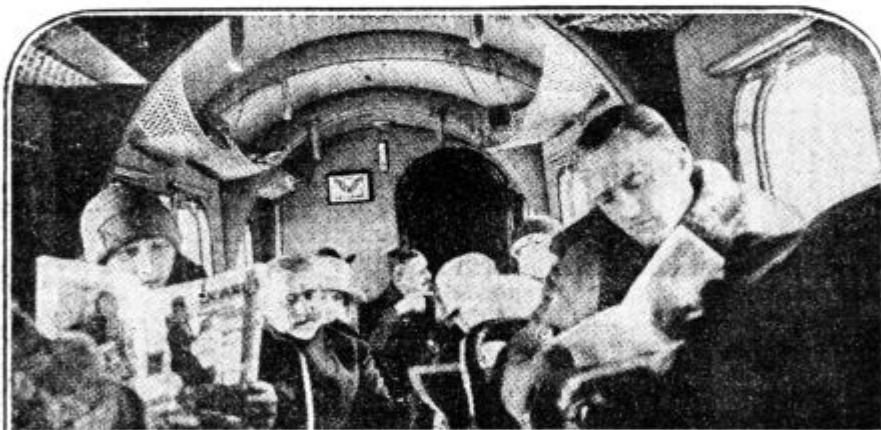
Poštovanje po zraku

Mnogi ljudje se silno boje potovanja po morju, predvsem pa po zraku, od strahu pred nesrečo. Pravijo, da je na suhem človek najbolj varen. Po vsem nasprotno nam kaže statistika: največ nesreč se dogodi na suhem, najmanj v zraku. Vlaki, avtomobili in druga »zemeljska« prometna sred-

stva imajo odmerjen le majhen prostor, v katerem se lahko varno gibljejo. Levo in desno od tega jim preti poguba. Nesreča na vozilu samem ali nepričakovana nasprotna ovira sta že neposreden povod za katastrofo — umik na levo in desno je nemogoč. Če avto zaradi male nezgode izgubi pra-

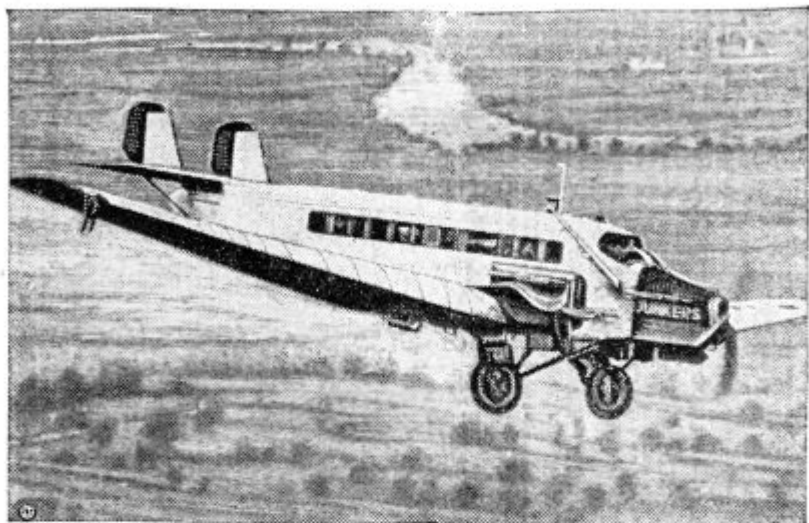
Francosko letalo za osebni promet preko Oceana

Udobnosti zračnega potovanja

vo smer, se zaleti ob stvari kraj ceste ali se prevrne v jarek. Tudi pri vlaku — majhen nedostatek v tračnicah ali vozovih, pomota službujočega uradnika — nesreča je neizogibna.

V zraku pa je prometni prostor neomejen. Na daleč so vidne vse zapreke in nevarnosti, tisočero je možnosti srečnega izhoda. Vse nesreče tiče le še večinoma v nepopolnih vozilih.

Junkersovo potniško letalo

Restavracijska dvorana na letalu »Hermann Koehl«, ki vozi med Berlinom in Parizom

Vsa tehnika deluje trenutno v pravcu, da izumi pripravo, s katero bi se letalo lahko dvignilo z zemlje naravnost v zrak in se prav tako tudi navpično spustilo iz višine na tla ter tako mirno pristalo. V tem primeru ne bi bilo več nesreč zaradi vremenskih neprilik ali defektov v motorju. Letalo, ki se mora prisiljeno spustiti na zemljo, se polomi in ponesreči večinoma ob pristanku na neugodnih in nepravih tleh. Zato pa je tem večja sigurnost v zraku.

Letalo je v zraku popolnoma odvezano od zemeljske stabilnosti, čemur se morajo prilagoditi tudi vsi potniki. Da se letalo odtegne zemeljski privlačnosti, mu opomore zgoščen zrak pod poševnimi krili; zato je treba samo gotove hitrosti. Človeška čutila pa se polagoma tako prilagode zračnemu manevriranju, da se počuti človek stabilnega na tleh letala, pa naj bo le-to v kakršnikoli legi. Tako se je zgodilo, da je pilot v gosti megli letel navpično proti zemlji, misleč, da ima vodoravno smer. Seveda se je pri tem ponesrečil. Da se torej vodnik lahko brez ozira na okolico orientira o legi letala, so izumili posebne aparate, ki mu to kažejo. Tako so napravili nedavno poizkus, ki se je v vsem obnesel: pilota so popolnoma zaprli v vodilno kabino, kjer so bili nameščeni vsi potrebni aparati. Pilot ni imel iz kabine nikakega pogleda v zunanji svet ali na zunanje dele letala. Dvignil se je, letel in pristal le s pomočjo zadrževalnih aparatov. To je dokaz, da letalo ni toliko izpostavljeno nesrečnim okoliščinam, marveč le svoji dobri ali slabi konstrukciji. Često se je že slišalo, da sta v zraku trčili dve letali. Vsak bi mislil, da to v zraku pač ni mogoče, ker ima letalec prostor, da se ogne na vse strani. Taki nesreči pa je vzrok baš to, da pilot ne gleda iz letala, in, zanašajoč se na aparate, ki mu kažejo stabilnost, ne opazi drugega letala, ki mu hiti v pot. Pri sličnih nesrečah so posledice iste kakor na suhem — polom in ogenj, poleg tega pa še padec iz višine na tla. Slednje je predvsem ono, kar mnoge plaši, misleč, da letalo v zraku ni sigurno in da lahko vsak hip trešči na tla. Izkušeni piloti nam dokazujejo baš nasprotno. Pilot lahko letalo v zraku popolnoma sigurno prekonicava po mili volji. Leti lahko nekaj časa narobe ali pa se v vijaku spusti navpično pro-

ti zemlji in se v zadnjem hipu zopet ujame.

Seveda pa so tudi druge nepravilike, ki navidezno zmanjšujejo sigurnost letala, a se jim zna dober pilot vedno ogniti. Zrak nad nami je zmerom v gibanju viharjev, vetrov in toplotnih tokov. Zaradi tega nastanejo na mnogih mestih tako zvane luknje — prostori, ki so brezračni ali imajo zelo redek zrak. Letalo, ki zaide v tak prostor, nepričakovano pade in je odvisno od pilotove prisotnosti duha, ali ga v prihodu v gostejši zrak zopet ujame ali ne. Dalje je gostota zraka ob solčnih dnevih jako različna. Večkrat opazimo ptiča, kako v poletu nenadoma pade za nekaj metrov in nato leti dalje. Kakor znano, dobiva zrak toploto od zemlje. Solnce neposredno ogreva zemljo. Kjer nad zemljo ni večjih ovir, se zemlja močno segreje in prav tako zrak nad njo. To na pr. pri travnikih, njivah, golem gričevju itd. Kjer pa je zemlja gosto porasla, se v senci ne ogreje in tudi zrak nad njo ne. Sami opazimo hlad v gozdovih, kjer je zrak na tleh prav tako hladen kakor v višinah nad njim. Ker se gorak zrak dviga, hladen pa ne, je zrak v gorkih teritorijah redkejši, v hladnih pa gostejši. Letalo, ki zaide v brzini iz prvega v drugega, naleti nenadoma na redkejšo oporo — in pade. Zato mora pilot skrbno paziti, nad kakšno pokrajino leti, da se izogne tem nevarnostim. Ker se v večjih višinah te neenakomernosti ozračja uravnovesijo, leta vsak rajši čim višje. Raznim vetrovnim sunkom in vrtnicem pa se izogiba s čim večjo hitrostjo.

Pri nas se često čuje o nesrečah vojnih letal. Temu pa so vzrok predvsem — sama letala. Naša in češka vojna letala so kupljena v Franciji. Francozi pa stavljajo pri gradnji vojnih letal vse le na hitrost. Stabilnost — to jim je šele druga stvar. Zato se dogodi pri njih prav toliko nesreč kakor pri nas. Nekaj novsem drugega so — potniška letala. Ta so zgrajena — ponavadi za sedem do deset potnikov — tako, da imajo čim večjo sigurnost. Potniki se počutijo v njih kakor v udobnem železniškem vozu.

Dočim imamo pri nas še le eno zračno progo s stalno zvezo (Zagreb—Beograd), jih je drugie že vse polno, in ljudje se vozijo kakor z vlaki. Seveda

je prevoz primerno dražji, a gotovo udobnejši in hitrejši. Glavna ovira pri upeljavanju zračnih prog so — letalne postaje. Te morajo zavzemati pač obsežen prostor in velike hangarje, kar stane mnogo denarja. Izum tehnične naprave, ki bi omogočal navpično dviganje in pristajanje, bi temu seveda zelo odpomogel. Denar je torej glavna ovira, da še niso povsod upeljane zračne proge. Kjer pa so, potuje človek z večjo sigurnostjo nego na železnici.

Drugo je vprašanje zasebnega letalstva. Mnogo se je govorilo, da namestiva Ford zgraditi kakor avtomobile tudi majhna zasebna letala. Industrija se gotovo ni razvila, ker je bilo pre malo odjemalcev. Tu je zopet ovira v pristajanju in dviganju, ker rabi letalo za to velik prostor. Gotovo pa je, čim se odstranijo te ovire, se bo letalo uveljavilo tako kakor avtomobil. Saj bo pripomoglo, da se bomo v najkrajšem času zapeljali kamorkoli brez oziroma na dobre ali slabe ceste in višine. Tedaj bo treba rešiti novo vprašanje — kako razdeliti prostor. Gotovo bi bilo najbolj idealno, da bi se razdelile različne višine po velikosti letal. To pa ne bi bilo mogoče, ker se mora letalo pri zračnem manevriranju za stalnost nedoločeno sedaj dvigati v

višje, sedaj padati v nižje zračne plasti. Vendar so to reči, ki jih bodo gotovo reševali šele znanstveniki.

★

Prevladovalo bi mnenje, da so od letal v zraku mnogo bolj sigurni zrakoplovi. Res se v zadnjem času mnogo čuje o velikih uspehih zrakoplovov, ki jim dajejo vedno večje dimenzije. Gotovo je potovanje v njih neprimerno udobnejše nego v letalih, a toliko dražje. Ves zrakoplovni aparat stane toliko denarja, da ni misliti na praktične redne zveze. Tudi obsega zrakoplov take dimenzije, da je mnogo bolj izpostavljen vetrovnim neprilikam. To tsem bolj, če se mu pokvari motorji, ker mu ni mogoče pristati drugje kakor le na postajališčih s potrebnimi pripravami. Dalje je jako kočljivo zaradi sestavne tvarine, ki mora biti čim lažja, a jako trpežna. Zato so zgradili sedaj zrakoplov, ki je ves iz kovine.

Vsekakor je gotovo, da se bo praktično za prometno sredstvo bolj uveljavilo letalo nego zrakoplov, kakor se je že do sedaj. Ko bodo premagane denarne in druge težave bodo prepregle vso zemljo zračne proge. Velikega pomena bo to za prečimorske zveze. Kajti gotovo bo prijetnejša hitra zveza po zraku nego na ladji po morju.

SPOMIN NA PASTEURJA

Veliki učenjak je potrkal pri vdovi Boudcautovi, lastnici trgovine Bon Marché. Tu pa ne vedo, naj ga li sprejmejo ali ne. »Neki star gospod je,« reče dekla. »Je li tisti Pasteur za pasjo steklino?« Dekla gre vprašat. »Da,« pritrdi Pasteur. Nato vstopi. Razlaga, da snuje institut. Polagoma oživi, se razgovori in se oduševi. »Vidite, za to sem si naprtil nalogo, da bom nadlegoval dobrotne osebe, kakršna ste vi. Najmanjši pripevek...«

»I seveda!« izusti Boudcautova v enaki zadregi kot Pasteur. In med brezpomembnimi besedami vzame zveščič, podpiše ček, ga pregane ter pomoli Pasteuru. »Hvala, gospod. Preljubenzivni ste!«

Ozre se na ček in zahtí. Zdaj pa še ona »jok! Ček je bil za milijon frankov.

TULEČ RIBNIK

Eifel, gričevje ognjeniškega izvora v Poranju, ima slikovita jezera v divjih in peštrih okoliših. Eno, ki nosi značilni naziv Totenmaar (Mrtvaška mlaka), ima sedaj neko posebnost, ki plaši stanovništvo tiste krajine. Zamrzlo do dna po cele ure strahotno rjove. Domnevajo, da gre za prepil pod ledovjem in da veter povzroča pklen-

ski trušč, ki izpreminja jakost in kakovost in se eliši na kilometre.

MODRA PTICA

To ni Maeterlinckov simbolični ptič, ampak sinja gos, nič manj tajinstven stvor od one. Spada v vrsto divjih gosí. Celi rodovi naravoslovcev so si belili lase o njej. Nihče namreč ni vedel, kod si dela gnezdo. Sedaj pa so prvič odkrili gnezdo te modre goske na Baffinovi zemlji.

KOPALIŠČE Z VALOVI

Že leto in dan premore Berlin plavalishče z umetnimi valovi. Ali se hočejo privaditi plavanju na odprtem morju? Dejstvo je, da ima kopališče tolikšen uspeh, da si mislijo vsa nemška mesta omisliti slšno napravo. V Kölnu delajo piscino, 40 m dolgo in 15 m široko. Poleg tega bodo zgradili odre za gledalce ob plavalnih prireditvah.

BU-BU

Tako se imenuje opica, nazvana »Rastelli« med opicami; edina, ki zna na svetu izvajati akrobatske umetnije. Sedaj nastopa v velikem pariškem cirkusu. Oblečen v pisan krog stoji Bubu n. pr. na eni sami nogi, držeč v ostalih treh okončinah ročke, krogle, prav tako na glavi in jih spretno premetava.

Ramón del Valle-Inclán

Juan Quinto

Micaela, stara dekla, je znala mnogo povesti o roparju Juanu Quintu, ki je ustrahoval vso okolico, ko je bila mlada. Pripovedovala je, kako se je nekoč v temni noči priklatil v župnijo Santa Baya de Cristamilde, da bi kradel. Župnišče stoji prav tik cerkve za pred dvoriščem, polnim grobov v senci oljk. V času, ki je o njem pripovedovala Micaela, je župnikoval tam menih, ki je bil zapustil samostan, ter je bil izvrsten latinec in bogoslovec. Govorili so, da je zelo bogat. Ob semanjih dneh so ga srečevali jezdečega na beli kobili s polno bisago.

Da bi ga oropal, se je povzpел Juan Quinto do okna, ki ga je puščal opat v vročem letnem času odprtega. Kakor maček je plezal navzgor po zidu z nožem med zobmi. Ko je bil priplezal do okna, je videl v postelji opata, ki je brezskrbno zdehal. Z divjim krikom je skočil Juan Quinto z nožem v pesti v spalnico. Ponoči, ko se vsak šum poveča, je bil njegov skok na lesena tla strašen. Juan Quinto je stopil k postelji in videl, da ga opat gleda popolnoma mirno.

— Fant, kaj te je privedlo semkaj?

— Kaj? Morate mi dati svoj skriti denar!

Opat se je brezskrbno smehljajal:

— Ti si nedvomno Juan Quinto.

— Hitro ste me spoznali.

Juan Quinto je bil sijajno zraščén, visok, vitek in močan. Brado je imel bakrenordečo, njegove drzne oči pa so bile smaragdno zelene. Med konjskimi mešetarji in sejmarji je bil znan po svoji veliki predrznosti in opatu so bili znani vsi junaški čini klateža, ki ga je skušal sedaj preplašiti z odprtim nožem.

— Mudi se mi, gospod opat. Dajte mi denar, ali pa morate umreti.

Opat se je prekrizal.

— Gotovo nisi trezen. Koliko kozarcev pa si popil preko potrebe? Dobro vem za tvoje slabo obnašanje. Sem prihajajo mnogi župljani, ki se pritožujejo nad teboj. Toda, človek, da se tudi opijaniš, tega mi niso povedali.

Juan Quinto je nenadno razjarjen zakričal:

— Odmolite svoj zadnji očenaš!

— Moli ga ti, tebi je bolj potreben nego meni!

— Zavijem vam vrat! Pregriznem vam grlo. Izpulim vam jezik!

— Fant, ne bodi vendar tako surov! Čemu ti bo toliko surovega mesa!

Opat je ostal miren in se vzravna! med blazinami.

— Ne norčujte se iz mene, gospod opat. Denar ali življenje!

— Nimam denarja, če bi ga pa imel, ne bi bil zate. Idi svojo pot in si služi kruh na pošten način.

Juan Quinto je držal nož tik nad opatovo glavo.

— Zadnji očenaš!

Opat je nagubančil čelo:

— Nimam volje za to. Če si pijan, idi in prespi svojo pijanost. V bodoče pa si zapomni, da je treba z menoj zaradi mojih let in zaradi mojega duhovnega dostojanstva občeovati z večjim spoštovanjem.

Divjak je bil zmeden. Začuden je rekel s pomenljivim glasom:

— Vi ne poznate Juana Quinta.

Opat ga je prešinil z resnimi očmi:

— Morda te bolje poznam, nego ti samega sebe, ti grešnik.

— Juan Quinto je lev!

— Maček!

— Sem z denarjem!

— Ga nimam.

— Brez denarja se me ne iznebite!

— Prav nič me ni volja, da bi te obdržal pri sebi kot gosta.

Skozi okno je posvetil prvi jutranji svit. Petelini so pričeli peti. Juan Quinto si je ogledal prostorno spalnico in našel omaro.

— Aha! Tukaj bo kaj!

Opat je zahrkal:

— No, dobro si zadel.

In začel se je popolnoma ravnodušno napravljati med molitvijo latinskih molitev. Včasi se je med križanjem ozrl na potepuha, ki je stikal po omari. Smehljajal se je ter pol resno pol šaljivo dejal:

— Le išči! Kako boš našel v temi, česar ne morem najti jaz pri še tako veliki svetlobi.

Ko se je bil oblekel, je stopil na balkon v prihajajoče jutro. Ptice so pele, trava je vstajala, vse se je prerajalo v nastopu novega dne. Opat je zaklical ropariu, ki je še vedno stikal okoli:

— Fant, prinesi mi brevir!

Juan Quinto je prinesel brevir. Opat

mu ga je vzel iz roke in mu rekel:

— Kdo te je privedel na tako slabo pot? Zakaj ne delaš?

— Nisem ustvarjen za delo, v meni je gosposka kri.

— Potem si kupi vrv in se obesi, kajti za roparja tudi nisi.

S temi besedami je stopil opat na stopnišče ter odšel proti cerkvi, da bere mašo. Hitro kakor podlasica je izginil Juan Quinto med koruznimi stebli, kajti izza gorâ je prihajal dan in

zvonovi so prinašali Bogu prvi pozdrav. In istega jasnega jutra je ubil in oropal nekega konjskega mešetarja na poti v Santa Maria de Meis.

Na koncu povesti je znižala Micaela glas in njena brezzobna usta so povedala o Juanu Quintu:

— Bil je iz dobre družine, sin Remigia Beala, Pedrovega nečaka. In Pedro je spremljal našega pokojnega gospoda v bitki pri Puente San Payo. Molimo očenaš za vse žive in mrtve.

Dr. VI. Travner

Čarovniški procesi na Slovenskem

(Nadaljevanje)

Naslednjega dne (8. febr.) jo je dal ob 8. uri zjutraj (torej po 12 urah ko obtoženka zaradi bolečin celo noč ni mogla spati) odvezati ter ji znova z veliko zgovornostjo prigovarjal, naj prizna. Obtoženka pa je kljub temu vztrajala pri trditvi, da je nedolžna. Nato jo je dal sodnik ob 8. uri zvečer znova privezati na čarovniški stol, kjer je ostala do naslednjega jutra ob 7. (torej 11 ur). Tudi tega dne (9. februarja) so ostale vse prošnje in pretanje sodnika brezuspešne. Posledica je bila, da je zaukazal sodnik posaditi obtoženko še tretjo noč na čarovniški stol ter zapovedal sedež poostriiti. Ker obtoženka tudi naslednjega dne ni hotela priznati, so jo posadili ob 7. uri zvečer znova na stol, ker ji obenem ulili raztopljeni loj na obute noge. Tudi 11. februarja obtoženka ni hotela ničesar priznati. Zato je ukazal krvoločni sodnik petič, da se priveže obtoženka na stol in da se ji ulije raztopljen loj dvakrat po vrsti na obute noge (podplate). Naslednjega jutra ob 7. uri so ubogo žrtev spustili iz stola, ter jo znova dvakrat mučili z raztopljenim lojem. Pa tudi sedaj še ni mogel sodnik izsiliti zaželenega priznanja. Posledica je bila, da je obtoženka sedela na stolu od 6. ure zvečer do naslednjega dne zvečer, torej okroglo 24 ur po tolikih prestanih mukah. Tudi to sredstvo ni imelo uspeha. Nato ji je dal sodnik nekaj dni premisleka.

Dne 18. februarja zjutraj je povedal vratar, da mu je obtoženka pripovedovala, da ni imela vso noč miru. Hudiči so ji črpali iz nog kri ter odnašali kri v škatlah. Da bi se sodnik preveril,

če obtoženka ne fantazira, se je podal ob 1. uri popoldne v družbi graščinskega zdravnika (Spitlmaster) Primoža Rižnarja iz Št. Lenarta k obtoženki, ki je take stvari »pri zdravem razumu« (»mit gueter unverruhter Vernunft«) govorila in ob 7. zvečer k strežnici še rekla: »Danes ponoči ob 12. bom umrla, ker je moj čas potekel.« Ob devetih zvečer sta obiskala obtoženko upravitelj Jurij Šoster in že omenjeni Primož Rižnar. Omenjenima je obtoženka pripovedovala, da vidi mnogo belih žensk na strehah in da upa, da bo kmalu pri njih. Oba gospoda sta skušala Marini Vukinec izbiti te misli iz glave, jo tolažila z nauki cerkve, jo prekrizala ter poškopila z blagoslovljeno vodo (!). Nato sta odšla. Eno uro pozneje pa je začela Vukinec divje kričati, zaradi česar sta se oba gospoda ob 10. uri zvečer vrnila k njej. Obtoženka je kričala, da je v ječi vse polno hudičev kakor listja in trave in da so med njimi veliki hudiči s svetlimi očmi, ki se medsebojno tepejo. Obiskovalca sta nato obtoženko znova poškopila z blagoslovljeno vodo ter jo skušala pomiriti. Marina Vukinec pa je prisegala, da je vse to gola resnica in kričala tako divje, da so se obema ježili lasje. Nato sta gospoda ubogo grešnico velikokrat prekrizala, jo poškopila z blagoslovljeno vodo in jo tolažila z duhovitimi tolažilnimi govori (»mit geistreichen tröstlichen Reden consoltierten«). Slednjič sta jo še vprašala, če se boji hudobnih duhov. »Ne,« je odvrnila obtoženka, »pojdiva k pečtku, jaz se strahov ne bojim.« O polnoči pa je začela obtoženka še hu-

še divjati. Zato sta jo imenovana gos-
spoda znova obiskala. Obtoženka je
govorila, da ji hudiči ne dajo miru, da
ji 4 hudiči vežejo noge in črpajo iz
nog kri. Oba gospoda sta jo znova po
krščanskem običaju tolažila in jo po-
zvala, naj moli ž njima očenaš in če-
ščenamarijo. Ko so zmolili te molitve,
je rekla obtoženka: »Molitev ne po-
maga nič; hudičev je preveč. Hudi-
čeva mati me drži za lase, njeni otroci
pa gredo okoli mene.« Nato je prosila
oba gospoda, naj zabodeta ostudnega
satana, ki stoji pri njej s palico in ki
jo hoče ubiti. Pri tem je velikokrat
vpila: »Tukaj je, tukaj je! Zabodite
ga, zabodite ga!« Tolažilni govori obeh
gospodov niso nič zalegli. Ko je tako
naraščala groza obeh gospodov vedno
bolj in bolj in ko sta se zato skušala
od obtoženke odstraniti, jih je prosila
obtoženka, naj ostaneta še dalje pri
njej, ker bi jo sicer hudiči še bolj mu-
čili... Nato sta se obiskovalca odstra-
nila ter naročila strežnici, naj čuje pri
obtoženki z gorečo svečo. Strežnica je
ostala pri obtoženki, ki se ni mogla
pomiriti, do treh zjutraj. Naslednje
jutro ob 8. uri sta prišla oba gospoda
znova k obtoženki in jo vprašala, če
hoče piti juho. Strežnica ji je ponudila
3 žlice juhe in požirek vina, zmešane-
ga z blagoslovljeno vodo. Obtoženka
pa je rekla, da se hoče spovedati. Na
vprašanje, kako da je prebila noč, je
odvrnila obtoženka, da ni spala, ker
so jo hudiči vedno mučili in ji črpali
kri iz rok in nog. Kri so dajali v lonec
ter si s krvjo napivali. S temi mukami
so prenehali šele, ko so zapeli petelin.
Gospoda sta jo še vprašala, zakaj da
jo vragi tako mučijo; mogoče se je ž
njimi zvezala, sedaj je še čas, da pri-
zna svoje dejanje, da ji moreta poma-
gati z duhovnimi sredstvi. »Ne,« je
rekla obtoženka, »ž njimi nimam ni-
česar. Samo takrat, ko sem se pred
8 dnevi potila, so stali štirje hudiči pri
meni. Mogoče sem takrat katerega
razvezila.« Upravitelj jo je nato tola-
žil s krščanskimi nauki in jo znova
prekrižal. Ko pa sta jo oba gospoda
spraševala še nadalje o vseh okolišči-
nah in hotela obtoženki izprati vest,
je napravila obtoženka tako ostudno
obrnjen obraz in zakrivljena usta (»hat
sie solches abscheuliches verkehrtes
Gesicht und krumpes Maul gemacht«),
da sta se oba obiskovalca silno pre-
strašila. Nato je šel Primož Rižnar po
sodnika, medtem ko je ostal upravi-

telj pri obtoženki. Toda tudi upravi-
telja je obšla taka groza, da je hitro
pobegnil iz ječe.

Medtem je prišel sodnik Lampretič
v ječo ter je ugotovil, da je obtoženka
pri zdravi pameti še vedno govorila,
dokler ni naenkrat umrla (»... doch
mit gueten Verstand und unverlohrner
Red biss an ihren letzten Augenblickh
so plötzlich verschieden«...), ne da
bi bilo mogoče, ji priti na pomoč s
spovednikom ali na kak drug način.
Nato nadaljuje sodnik: Iz vsega do-
godka izhaja tedaj, da hudobni duh ni
samo onemogočil duhovno pomoč,
temveč, da je pomagal obtoženki pre-
našati vse torture. Tudi izhaja iz nje-
nega lastnega priznanja (ko so jo mu-
čili hudiči), da je bila Marina Vukinec
čarovnica, četudi je to vedno pri tor-
turah tajila; kajti še nikdar se ni sli-
šalo, da bi vsemogočni Bog pustil po-
božnega kristjana v njegovih zadnjih
trenutkih v taki moči hudičev in da
bi se hudiči na tak način lotili duše in
telesa. Če bi torej ostala obtoženka
pri življenju, bi se morala pravda zo-
per njo znova začeti. Ker pa je umrla
storilca tako strašne smrti, se mora
pustiti stvar kakor je in tako končati
proces. Dne 19. februarja je nato krv-
nik zakopal ponoči v bližnjem gozdu
truplo nesrečne Marine Vukinec.

Poročilo je napisal sodnik dne 20. de-
cembra 1673. Zakaj je datiral poročilo
tako pozno, se ne da ugotoviti, ker
nimamo drugih poročil. Verjetno pa
je, da je vlada zvedela za ta strašni
proces in da je hotel sodnik svoje ne-
človeško postopanje opravičiti. (St. G.
Bl. III/3, str. 158—165; Byloff, str. 45
do 47.)

24. S tem procesom je v zvezi proces
zoper 80 letno (!) starko *Uršulo
Triplat*, ženo župana hrastovške gra-
ščine (?) *Jurija Triplata*. Tudi njo je
obdolžila Urša Černe, da se je skupno
z Marino Vukinec in zakoncev Kup-
čič udeleževala satanskih sestankov
pri križu pri Gradišah. Proces je tra-
jal samo 10 dni (od 20. do 29. novem-
bra 1673). Tudi v tem procesu se je
izkazal Lampretič kot »odliččen« čas-
rovniški sodnik. Kljub trikratnemu
dobrohotnemu izpraševanju ni hotela
obtoženka ničesar priznati. Zato se je
uporabila najprej »lahka tortura«, ki
pa je ostala brezuspešna. Še istega dne
(25. novembra) jo je posadil sodnik ob
dveh popoldne na čarovniški stol, kjer
je sedela 6 ur. Ob 8. uri je obtoženka

priznala vse, kar je sodnik od nje zahteval, namreč, da je pri omenjenem križu v družbi hudičev jedla, pila in plesala in da je pri obhajilu ukradla hostijo ter jo uporabila v čarovniške svrhe. Naslednjega dne (26. novembra) je obtoženka pri dobrohotnem zaslišanju svoje »priznanje« potrdila in dejanje obžalovala. Toda že 27. novembra je obtoženka to priznanje preklicala, češ da je sodnik priznanje s torturo izsilil. Nato jo je dal sodnik ob desetih dopoldne znova posaditi na stol. Po peturnih mukah (ob treh popoldne) je obtoženka svoje »dejanje« znova priznala. Tajno in javno sodišče jo je nato dne 29. novembra 1673 obsodilo na smrt. Nato je bila obtoženka še istega dne zadavljena in sežgana. (Objavljeno v časopisu »Hoch vom Dachstein« iz l. 1862, št. 21 in 23, str. 241, 263 i. dr., Byloff, str. 48—49).

1674.

25. Tega leta je bila pri deželskem sodišču v Gornji Radgoni na smrt obsojena in usmrčena čaravnica *Marija Kren*. Natančnejši podatki niso znani. (Byloff Fr. P.)

1676.

26. Iz tega leta so nam znani naslednji čarovniški procesi:

Pri deželskem sodišču v Ljutomeru je bila obsojena na smrt in usmrčena kot čaravnica *Marija Zimmer*, vdova ljutomerskega zdravnika Davida Zimmer (Kovačič: Ljutomer str. 176; v opombi: Graški arhiv).

27. Iz procesa zoper Uršo Lastavec (gl. t. 28.) izhaja, da so bile pri deželskem sodišču v Ormožu obsojene in sežgane sredi l. 1676, naslednje čaravnice iz velikonedeljske okolice: *Marija Hergulja*, neka *Plohlca*, neka *Šnajderca*, neka *Kovačička*, neka *Finkovica* in neka *Petrinka* (Kovačič, Središče str. 407.)

1677.

28. V začetku l. 1677. je bila pri deželskem sodišču v Ormožu obtožena čarovništva neka *Urša Lastavec*, 40letna kmetica (velikonedeljska podložnica) iz Cvetkovec. Deloma prostovoljno, deloma z mukami prisiljena je »priznala«, da je v družbi s čaravnicami, omenjenimi pod t. 27 letela petkrat na Donaško goro, kjer so jedle, pile in plesale v satanski družbi. Gostil jih je hudobni duh Janže, s katerim je tudi trikrat nečistovala in mu zaobljubila svojo dušo. V to svrho se je zabodla z iglo v srčni prst (»Herzfin-

ger«) desne roke, nakar ji je hudič sesal kri. S svojimi tovarišicami je večkrat kuhala na Donaški gori točo. Posebno so povzročile neurje, ki je pred tremi leti (1675.) napravilo toliko škoda na Hrvaškem. Sodišče jo je obsodilo na smrt. Ker pa je bila noseča, so morali čakati na porod. Dne 15. maja 1677 je poročal sodnik Janez Jurij Franc pl. Will notranje-avstrijski vladar, da je obsojenka že pred šestimi tedni porodila in da je vzel njen mož otroka k sebi, tako da se more obsodba izvršiti. Kmalu nato je krvnik Uršo Lastavec zadavil, truplo sežgal in pokopal njen pepel (Kovačič; Središče str. 407—408; Byloff; Fr. P.)

29. Pri deželskem sodišču Podgrad ali Grad (pri Sv. Juriju ob j. ž.) je bila zadavljena in sežgana beračica *Urša Vešik* (Ueschikin). Imela je možička iz ilovice. Če je hotela povzročiti kaki osebi bolezen, je zabodla možička z iglo; če pa ga je zabodla v glavo, je dotična oseba umrla. (Kopija v dež. arhivu v Gradcu 1677 — VIII — 76; priobčil K. Reiterer v »Grazer Tagespost« od 25. 12. 1928 št. 335).

30. Istega leta bi se morala zagovarjati pri deželskem sodišču v Smirenbergu zaradi magije neka *Magdalena Cerlinc*. V tem času je zbolel namreč Martin Lorber na mrzlci. Zato se je obrnil na tri vedeževalce, ki so znali s pomočjo kristalov izslediti zločinca. Ti so mu povedali, da mu je začarala mrzlico Magdalena Cerlinc. Nato je šel Lorber k čaravnici in zahteval od nje, naj ga ozdravi. V to svrho mu je dala Cerlinčeva kupico vina, kamor je primešala nekaj ledu sličnega. Lorber je moral stopiti z vinom pod strešno kap ter izliti vino tako, da ga je vrgel preko druge roke in pri tem gledati kvišku. Ostanek vina pa je spil v treh požirkih. Nato je Lorber hipoma ozdravel. Na sličen način je ozdravila Cerlinčeva sodarja Jakoba Kolarja, ki je bival v gradu. Ko je hotelo sodišče Cerlinčevo zaslišati kot obdolženko, se je napravila baje nevidno. Očividno je obdolženka pravočasno ušla. (Puff II str. 152).

31. Iz procesa zoper Dorotejo Bedo (gl. t. 32) izhaja, da se je vršilo v tem letu pri deželskem sodišču v Ormožu kazensko postopanje zoper neko *Mravljakovo* (staro 40 let) in še nekatere druge ženske, ki so bile osumljene hudodelstva čarovništva. Vse te ženske pa so ušle iz sodnih zaporov.

Pogostitve umrlih in pogrebne pojedine

II

Skoraj vsi narodi imajo določene dneve v letu, ob katerih se spominjajo svojih umrlih.

Zanimivo urejen kult mrtvih najdemo v nekaterih kitajskih pokrajinah, kjer obstoji posebno društvo z imenom »Družba zapuščenih kosti«. Člani te družbe očistijo na določen dan v letu vse zapuščene grobove. Ko dovrše to delo, se razpršijo po vasi, da naberačijo potrebnih jedi in pijače. Nato postavijo sredi pokopališča mizo, ki jo oblože z naberačenimi darovi. Na določeno znamenje se postavijo prireditelji v dve vrsti pred mizo in pozovejo duše umrlih na gostijo. Molče stoje delj časa pri mizi in čakajo, da se nahranijo duše. Na dano znamenje se priklonijo pred dušami, ki so se vrnile v svoje grobove, prisedejo sami k mizi ter zaužijejo vse naberačene jedi in pijače.

Japonec gre na določen dan v letu na pokopališče, da povabi duše umrlih svojcev na svoj dom, kjer jih gosti tri dni z rižem, kolači in s čajem.

Večina narodov je mišljenja, da zapušte duše umrlih določenega dne grobove in pridejo na zemljo. Ta dan je navadno ob novem letu ali pa tudi ob binkostih. Katoliška cerkev je določila kot dan vernih duš 2. november. V noči med prvim in drugim novembrom, od 11. do 12. ure so po ljudskem mnenju duše proste. Ponočno zvonjenje za verni duše je seveda paganskega izvora in nas spominja na to, da se nekoč naši predniki poskušali z ropotanjem odvrniti duše umrlih. Na nekdanje pogoščevanje mrtvih nas spominja posebno pleteno pecivo, ki se peče o Vseh svetih in pa dejstvo, da v nekaterih krajih Kranjske in Koroške še dandanes nastavijo dušam umrlih razna okrepčila pred hišni prag ali pa naravnost na grob. Isti pomen ima tudi navada postavljati na sveti večer na grob božično drevesce.

Poseben način pogoščevanja mrtvih obstoji v žalnem postu, to je, da se sorodniki mrtvih vzdrže nekaterih jedi. Načini žalnega posta so različni. V Novi Zelandiji je sadje dreves, ki rasto na grobovih, »tabu« ali z drugimi besedami, prepovedano je, ga uživati. Na Irskem ne smejo otroci od sv. Mihaela naprej uživati kopinšnic, ker so te namenjene dušam umrlih otrok. Na Češkem ne sme

mati, kateri je umrl otrok, od Jurjevega dalje do sv. Ane uživati nobenih jagod. Te deli med otroke sv. Ana in mati bi lahko prikrajšala svojega lastnega otroka. Pri nekaterih plemenih se postijo vsi sorodniki, dokler ne pokopljejo mrliča, pri drugih pa je prepovedano uživanje posameznih jedi, posebno tistih, ki so jih radi uživali umrli. Na Malajskih otokih posekajo drevesa, ki so bila last umrlih, da jim s tem zasigurajo hrano, drugod jim prepuščajo cele žetve, ali pa celo polja, da si jih mrtvi sami obdelajo.

Splošno prevladuje, kakor smo videli, mnenje, da rabijo mrtvi pijače in hrane, vendar so pa nekateri nasprotnega mnenja. Mislijo namreč, da se mrtvi zabavajo na veselih gostijah in da jim ne manjka jedi in pijače. Seveda velja to le za duše krepstnih ljudi, dočim dobivajo nevredni le slabo, ali pa celo neužitno hrano, kakor prah in blato.

Mrtvi seveda ne použijejo hrane, ki jim je bila nastavljena, pač pa mnogokrat razne živali. Ni čudo torej, da so pri mnogih plemenih mnenja, da prihajajo duše umrlih v obliki raznih živali kakor ptic, rib, mravelj, psov, muh, konj itd., ali pa tudi v podobi beračev, katerim se navadna jedila razdelijo. Celo pri nas se je ohranila navada metati pticam, ribam in mravljam drobtine ter gostiti berače ob priliki smrti. Tudi drobtine, ki jih mečejo na ogenj, naj pridejo v korist umrlim. Kot velik greh smatrajo v nekaterih krajih, če kdo hodi po drobtinah, češ da muči s tem duše v vicah. Na Tirolskem pečejo kruh v obliki zajcev, konj in kokoši ter ga razdelijo med otroke. Ta kruh imenujejo še dandanes dušni kruh (Seelstücker). Bogate hiše na Češkem napečejo ob smrtnem primeru 500 do 600 komadov štručk (Seelwecken), ki jih podarijo beračem. Označbe tega kruha nam pričajo, da je bil ta kruh prvotno namenjen za hrano dušam umrlih.

Ta darila v obliki jedi in pijače, prvotno namenjena mrtvim, so se tekom časa spremenila v darila siromakom in otrokom, ki naj molijo za duše umrlih. Iz teh daril so nastale ustanove za razne dobre namene, kakor za maše, za cerkev, za uboge itd.

H kultu mrtvih spadajo tudi pogrebne pojedine ali pogrebščine, ki se vrše

pred, neposredno po pogrebu ali pa nekoliko dni, tednov in mesecev pozneje.

Smisel teh poedin je pri raznih narodih različen. Nekateri mislijo, da se duše umrlih udeležijo teh poedin. Tu in tam jih naravnost z besedami povabijo k pojedinam, ali odlijejo par kapljic pijače in vržejo nekaj drobtin na ogenj. Pri drugih zopet so bile te pojedin prvotno namenjene žrtvam, ki so jih poklali na grobu umrlega, da bi imel take spremljevalce na potovanju v večnost. Mnogokrat je vzrok teh poedin strah pred umrlim. Tudi največji skupih

ne skupari ob takih prilikah, da se ne zameri dušam, ki bi zaradi tega ne imele miru in bi ga nadlegovale.

Približno isti pomen, ki se ga pa seveda ljudje ne zavedajo več, imajo pri nas na kmetih še vedno običajne mrliške straže, na katerih se zbira navadno vsa vas. Po dovršeni molitvi za dušo rajnega, se prepevajo nekaj časa pobožne pesmi, katerim sledijo kmalu posvetna. Vse navzoče kropilce pogoste z boljšim kruhom, žganjem ali vinom in tobakom. Žalovanje se kmalu spremeni v veselo zabavo z igrami in petjem. V mnogih

Spomenik mrtvim

Paul Bartholomé, avtor slovičega spomenika »Monument aux morts«, ki stoji na pokopališču Père Lachaise v Parizu, je bil prvotno slikar in je postal kipar šele po smrti svoje žene. Takrat se je bila v njem porodila misel, da bi izklesal spomenik pokojnici. Iz prvotnega osnutka Krista na križu se je izoblikovala ideja splošnega Spomenika mrtvim, v katerem naj bi bila izražena vsa krutost strašne oblasti smrti. Osnutek je bil razstavljen l. 1895. v pariškem Salonu. Vzbudil je toliko pozornost, da je bil sklenjen njegov nakup s strani države in mesta Pariza. Dne 1. novembra 1899. je bil spomenik postavljen in blagoslovljen. Arhitektura je držana v egiptškem nagrobnem slogu. V zgornjem delu vidimo korakati mlado dvojico proti grobu. Ob vsaki strani mladeniča in mladenke je po sedem moških in ženskih figur, ki predstavljajo tugo in bolečino smrti.

krajih jih je morala oblast prepovedati, ker so se vršile ob takih prilikah nedostojnosti, ki so žalile dostojanstvo smrti.

Te naše domače, včasih res prehrupne mrliške straže, imajo isti namen ko hrup in vik ob pogrebnih svečanostih nekulturnih narodov, namreč namen pregnati strah pred nerazumljivo tajnostjo smrti. Afriški črnici ob reki Sambessi ostanejo ves dan pri grobu ter vpijejo in strešajo, češ da bodo s tem pregnali zle duhove od svežega groba, a obenem si dajejo sami sebi pogum.

Pogrebne pojedine so se prvotno vršile izključno na grobu, pozneje so se pričele na pokopališču in potem nadaljevale v domači hiši ali pa v bližnji gostilni.

Pri nekaterih zamorskih plemenih se take pogrebščine vrše cele tedne, oziroma tako dolgo, dokler ne pojedjo in popijejo vsega, kar imajo.

V vzhodni Prusiji, pri Madžarih, Hrvatih in tudi drugih, polože pred nezaseden stol pribor in sol. Zelo pomenljiv je pogrebni običaj pri Letih. Po končanem obedu pomete najstarejši pogrebec sobo rekoč:

»Ve uboge duše, najedle ste se in napile; čas je, da odidete!« Nato šele začne vesela pojedina. Zelo čudno in nerazumljivo navado imajo Mazuri. Pregrejo namreč mizo s prtom, s katerim je bil pokrit mrič. Seveda more potem le malokdo jesti. Ravno nasprotnih nazorov je večina narodov, ki misli, da je dolžnost vsakega soudeleženca po možnosti jesti in piti, ker je to v prid umrlému. Za pogrebščino se pripravljajo navadno le določene jedi, ali pa je njihovo število natanko določeno. Pogrebščina

pri Turopoljcih obstoji za umrlim možem in 13 jedi (brez mesa), za ženo iz 11, za otroka pa le iz 6 jedi.

Skoraj pri vseh narodih so bile, oziroma so še pojedine po daljši ali krajši dobi po dovršenem pogrebu. Vrše se navadno 3. ali 40. dan po pogrebu, po več tednih in mesecih, ali pa celo po enem letu. So pa tudi narodi s pogrebščinami po 3 ali 8 letih.

Včasih so te pogrebščine v zvezi s čudnimi običaji. Naj omenimo le nekatere! Pri Massai črncih se pogrebci ne smejo briti 2 meseca po pogrebu, v tretjem mesecu se pa morajo vsi sorodniki umrlega do gola ostriči in obriti ter odstraniti vobče vsako najmanjšo koccino na telesu.

V Indiji se vrše včasih pogrebščine šele po enem letu, in sicer iz razloga, da morejo v tem času spraviti skupaj potrebné množine jestvin in pijače.

Namen teh poznih pogrebščin je ta, da se more duša še enkrat napiti in najesti, preden se za stalno loči od sveta in nastopi svoje potovanje v večnost.

Zanimivi so ti mnogoštevilni in zelo različni običaji mrliškega kulta, a vsi nam pričajo, da ustvari skupno življenje neke močnejše ali slabejše medsebojne vezi, ki ne prenehajo niti po smrti. Dokazujejo nam dalje, da vlada večinoma prepričanje o življenju po smrti.

Mnogo omenjenih običajev je bilo še pred nekoliko desetletji splošno v navadi, dandanes so se ti običaji ohranili le še v samotnejših pokrajinah in pri nekulturnih narodih. Pregnala jih bo tudi odhod višja kultura, toda vsakemu poštenemu človeku bo ostal tudi brez teh običajev ohranjen svet spomin na drage mrtve. — (Po raznih virih D. V.)

Zobje in zdravje

Oral-sepsis je izraz za ono nezdravo stanje ust in sosednjih delov, ki le v stanju proizvajati posebne telesne strupe, ki se radi razpasejo iz ust po vsem telesu in škodijo vsemu organizmu. Leglo teh strupov so lahko notranjščina ust, zobje, bezgavke, jabolko, uho, raznovrstne žleze, ki so nekakšna ognjišča — kakor trdi teorija — odkoder izžarevajo obolenja na vse druge dele telesa.

To naziranje se v splošnem ne pobija, dvomljiva pa je bila in je še vloga, ki jo pri tem baje igra zobovje. V Ameriki

obstoja celo neka šola, ki z vso energijo brani stališče, da je obolenje zobovja, v mnogo več primerih kakor bi človek utegnil misliti, vzrok vsakovrstnih težkih poškodb, ki jih utrpí telo. Zdravniki drugih dežela pa tej trditvi nočejo prav prikimati, ne zanikavajo sicer teoretične možnosti, da utegne biti tako, zahtevajo pa nespornih, 7 dolgoletnim točnim opazovanjem podprtih dokazov, a predvsem se upirajo, da bi se na podlagi trditve Američanov pacijentom brez vsakega pomisleka ruvali

bolni zobje, ko bi bilo dostikrat bolje, da bi ostali, kar so tudi v Ameriki nekaterikrat prepozno izprevideli.

Taka pretiravanja obsojajo sama sebe. Lajik, predvsem pa bolnik, ki išče pomoči, bi pa nemara vzhic temu rad videl, da bi se vrednosti nove metode zdravljenja vsaj preizkusila na *malom* boleznih. Trpečemu človeku pač ni zameriti, da se mu vidi njegov slučaj zadosti interesanten, da lahko zahteva od pomoči svojemu trpljenju na vsak način in od vsakega sredstva. Pri nas je še tako, da se le pri nekaterih svojeverstnih boleznih, ki se delj časa in trdovratno upirajo zdravljenju, ponavadi na nasvet kake avtoritete pogleda pacientu tudi na zobe, če bi se slučajno našla na njih kaka žarišča infekcije.

Iskanje legel telesnih strupov na in v zobovju pa ni lahka reč, posebno še, ako röntgeniziranje ali röntgenski snetki, to najučinkovitejše moderno orodje zobozdravnika odpove, ali pa ne da enoumnega rezultata, ki bi zadoščal za točno diagnozo. Poleg tega pa je röntgenska fotografija zanesljiva samo v rokah izkušenih zobozdravnikov, ki so fineli dostikrat priliko opazovati in študirati v kakšni zavisnosti sta slika in tisto, kar slika predstavlja.

V mnogih primerih pa dajo röntgenske slike jasne migljaje, ki jih je razmeroma lahko tolmačiti. Zlasti kje v notranjosti skrite fistule, ki jih od zu-

naj na noben način ni moči opaziti, se na röntgenskih snetkih zelo jasno pokažejo. Pod fistulo razumejo zobozdravniki nekakšne s kožo v obliki vrečice obdane tvore, ki se radi narede v votlinah, odkoder so se bile odstranile kosti oziroma vobče kostno staničevje. Fistule so vselej napolnjene z neko tekočino. Posebno rade se napravijo v jamicah in votlinah, kjer so popreje tičale korenine zob, pa tudi med njimi. Röntgenska slika natančno pokaže njih lego in velikost, nakar se lahko operirajo. Nепrecenljive vrednosti pa so röntgenske slike tudi zaradi tega, ker je samo s pomočjo njih moči najti morebitne zaostale zobe, ki se niso mogli razviti in preriti na površje, pa povzročajo v čeljustih silne bolečine.

Infekcijska ognjišča pa ne nastajajo samo na skrajni konici zobove korenine, marveč po celi korenini do dlesni, čeprav na zunaj tega ni mogoče opaziti. In prav zaradi tega jih je tudi tako težko odkriti. Brez specialne preiskave na »röntgenu« se najdejo le še sem pa tja na slepo srečo, ako se zaradi kakih komplikacij zamaše prirodni odtoki strupov, kar povzroči izdajalske bolečine in otekline na dotičnem mestu. Najrajši se to pripeti na zobovih, ki so na kakršenkoli način izgubili svojega prirodnega hranitelja — svoj živce.

(Po razpravi dr. Gerba)

H. H.

Na robu velike puščave

Že štirinajst dni smo na robu velike puščave, na robu Sahare. Zakaj Kyrenaika in Tripoli ne pomenita v zemljepisnem pogledu nič drugega kot obrobje Sahare, ki trči brez prehoda na morje. Ta prehod puščave v morje je brez primere. Nikjer drugje na svetu ne prihaja pustinjska stepa v takšni širini k odprtemu morju.

Treba pa je pomisliti še nekaj drugega: velika puščava prav za prav meji na drugo veliko. Arabsko puščavo, Nilska dolina se lahko smatra samo za nepretrgano zvezo oaz, ki so nanizane druga poleg druge. Tako je stari svet ločen skoro od Atlantskega do Tihega oceana in po njegovi sredi se razprostira ogromna pustinja. Čeprav te puščave tu in tam namakajo vode in se

vanje zajeda celo morski zalivi, tako da napravljajo pokrajine vtis drugačne zemlje, vendar ostane slika v glavnem taista in se ne more izpremeniti v oči tistega, ki pozna stvari.

Da ponravim zmoto, ki je včasih prikrivata film in fotografija: velika puščava je le na robu obdana od peščenih polj in dun. Jedva osmi del nudi to sliko — vse ostalo, vsekakor pa polovica Sahare, ki je le za spoznanje manjša od Evrone, sestoji iz skalovitega terena in iz peščenih zrn...

Peljemo se dalje, a ne po stari poti za karavane iz Tripolija čez Mursuk in naprej proti Čadskemu jezeru, tudi ne v Ghadames v zapadno notranjost Tripolitaniije, kamor bi bili radi šli, pa nismo utegnili, ker nam je zmanjkalo ča-

sa. Obrnemo se po cesti, ki gre vzdolž obale in se bliža južni meji Tunisa.

V prvem jutranjem somraku so vozila odrinila na pot. Toda spregledali smo pot, ki se cepi in vodi do ruševin Sabrathe. Da bi se obrnili in peljali nazaj, ni bilo misliti. Morali smo biti še tega dne v Houmt Soukhu na Džerbi, otoku Male Syrte.

Razvaline smo torej zamudili. Zato pa smo tem rajši v mislih pretresali dogodke, ki niso prizanesli Sabratu pred 1300 leti. Takrat je prišel iz Arabije sem strašen vihar. V deželo je vdrla vojska vernikov, ki je požgala kulture, zasula vodnjake in zabrisala za seboj vse sledove skozi puščavo... Vojske Omarja so bile, ki so udarjale temelje ogromnemu islamskemu carstvu. Religiozni samum je zavel iz Mekke in je divjal na vse štiri vetrove. Bila je proglašena sveta vojna, ki je podjarmljala deželo za deželo ter sklenila vse skupaj v ogromno kraljestvo božje. Takrat se je islam širil z vso silo, vojeval je svoje verske vojne in je iz svojih verskih pokrajin skoval politično moč. Njegova svetovna zgodovina je segla tako daleč, da je malone požrl lokalno zgodovino Španije in jo pobasal v svojo kozmopolitsko torbo.

O tem razmišljam na poti, katero je šel tudi vihar islama in na misel mi prihaja kulturno ljudstvo, ki ni nikdar uganjalo politike, pač pa širilo samo vero, ki ni bilo nikoli nacija, ampak občestvo vernikov in je doseglo, da je danes vsak sedmi človek na svetu musliman! In vsiljuje se mi misel: Kaj bi se bilo zgodilo, če bi bili Turki ali z Alahom opojeni vojščaki Timurja dvignili svoj polumesec proti malim državicam Evrope? Danes se je ta vihar že polegel, turška vera je dosegla svoje meje in islamižem se širi brez surove sile, zato pa tem sigurnejše. A kaj bi bilo nastalo tedaj?

Narščajoči dan pa razprši misli, ki jih je rodil gosti somrak jutra. Očem se odpirajo vedno širja obzorja, stapa se razmakne in posledice dežja postanejo za naša vozila kmalu nevarne. Ubrati moramo vzporedno pot, ker se na glavni prometni žili vrše popravila. A tu nastanejo novi križi in težave: naša vozila so težka, še težji so tovari, ki so na njih naloženi in kmalu se zgodi, da zapeljemo v močvirje, ki se iz njega ne moremo več izvleči. Kdo ve, kako bi se bila končala ta dogodivščina, da nam niso priskočili na pomoč Arabci, delav-

ci, ki so bili zaposleni na cesti. A kljub temu, da so prišli na pomoč v treh ali štirih, niso opravili nič. Morali smo izstopiti vsi, kar nas je sedelo v vozilu. Zavihali smo rokave, in hajd! s krepko in junaško pomočjo vseh, Arabcev in nas, gospodov in dam, smo avtomobil le spravili iz blata. Za nami se je sprostil še drugi voz — lahko smo nadaljevali pot k cilju.

Arabci so očitvidno imeli ne čisto netemeljen vtis, da bi bili brez njihove pomoči ostali na mestu, zato so godrnjali, ko smo jim odšteli napitnino. Navrgli smo jim še nekaj, a končno sta se obe skupini, oni in mi, razšle in mrmranja in zabavljanja je bilo na obeh straneh dovolj. Nekaj dni pozneje, ko se nam je primerila še druga podobna nezgoda, se je ponovno izpričala resnica, da je Arabcu težko ustreči s tem, kar mu odmeriš.

V zapadnem delu Džefare nismo več prekoračevali rek in njihovih strug, zato pa smo naleteli na sebshe ali slana jezera. V Alžiru in Tunisu jim pravijo drugače — šotsi. Na tripolitanskih tleh jih najdeš povsod vzdolž obale. Mestoma se vlečejo zelo daleč v dolžino — do 100 km. Ob času deževja postane voda v njih kalna, ko pa izhladi, ostane na robu skorja slanah kristalov, ki na pravih tleh, kakor bi tla pokrival čist in bel, pravkar zapadel sneg.

V slanah jezercih in njih neposredni bližini uspevajo posebne vrste rastline, ki so v pravem pomenu besede rastline slanega ozemlja. Rastline pa niso sveže barve, marveč medle in sličijo v barvi morskozeleni niansi, ki še bolj poudarja enoličnost pokrajine in njenega življenja.

Ko se človek vozi po takem ozemlju, se mu čisto vidi, da gleda pred seboj lagune. Toda slana jezera so strogo ločena in odrezana od morja. Med njimi in morjem ležijo peščene dune. Včasih se ni mogoče ubraniti vtisa, da so sebshe delci večjega pasu, ki ga je nekoč opluskavalo morje, čigar gladina pa je sedaj upadla, tako da ne namaka več peščenih tal.

Še nekaj trdega smo preizkusili na tej vožnji. S seboj smo imeli dovolj živil, a nič vode. Pač, tudi vode nam ni manjkalo, a pil je ni nihče, ker je vsak vedel, kaj to pomeni za njegovo zdravje. In tako smo v obsejnim kraju Ben Gardanu spekli pečenko in jo použili brez požirka vode, ki bi nas prijetno

osvežil. Bilo nam je strašno. Šele nekaj ur pozneje smo prišli na svoj račun. Odkrili smo bili restavratorstvo in smo se založili ne samo z vinom in mineralno vodo, ampak celo s čašami, da so pile iz njih dame, ki so se sramovale lokati tekočino naravnost iz grla steklenice.

»Plavajoča oaza«

Stikal se je božanstveni večer iz zlatca in sinjine. Sinje je morje med otokom in celino, sinji je tudi otok sam, ki se mu počasi bližamo. Belo pa se bliskajo in svetijo hiše v Adžimu, kjer čaka na nas trajekt. Ne traja dolgo, pa smo na suhem. Sedemo v avto, ki nas pelje v ravni črti v Houmt es Soukh, glavni kraj na otoku.

Že ta večerna vožnja vzdolž bogatih vrtov ob obeh straneh ceste, je nepozaben doživljaj. Preko zidov in meja gledajo oljke in palme. Profili zidov in okopov pa so podobni kamelijim hrbtom. Opuncije, agave in aloe kronajo in podpirajo te zaščitne ograje, ki služijo tudi za nabiranje vode in kot obramba proti vetru. V sto in sto vrtovih stoje povsod vodnjaki, ki napravljajo na popotnika vtis, kakor da se po njih šetajo človeške postave. Zemlja v vrtovih je rumena.

Nikjer ne prekriža naše poti reka. Nikjer se ne dviga cesta, zakaj otok ni gorat, ampak raven. Na njem ni točke,

ki bi bila 50 m višja od najnižjega mesta. Vse je lepo izenačeno. Ampak odkod to zelenilo, odkod ta rodovitnost? To skrivnost hranijo vodnjaki v svojih globinah. Po večini se zbira v njih deževnica. Artezičnih vodnjakov je manj, toda vsi, kar jih je, vsebujejo grenko vodo. In ta voda ustvarja čudeže, ki se jim naše oči ne morejo dovolj nadviti in načuditi. To so komponente, ki so dale otoku ime »plavajoči otok«.

Solnce se naglo nagiba proti obzorju, a preden izgine, smo že na mestu, v pravem pravcatem pravljicnem mestu. Med belimi hišami se bočijo lepo zakrožene kupole in sločijo vitki minareti. Kje smo, v mestu svetnikov ali v trdnjavi muslimanske vere? Čarobno, kakor lilije, stoje druga poleg druge džamije in hiše, belo na belem na plavem ozadju, mesto pa stoji nad morjem kakor še nerazprti čudežni cvet, neumljiva morska roža, kakor lotosov cvet, roža, ki ne pozna jeseni...

Grem po cesti, ki se zdi, kakor da drži v gorečo večerno zarjo. Rad bi videl kako zaide solnce. Toda premajhen sem, zemlja, na kateri stojim, je preravna. Vrtovi z okopi in drevjem stoje med menoj in obzorjem. Skočim na vodnjak, ves vesel, da vidim po treh tednih zopet solnčni zaton na kopnem. In peščenno ozračje dežele zažari pred menoj, palme stoje črne in molčeče, dvojne postave vodnjakov se sklanjajo še nižje, somrak se potaplja v morje, večer se krade čez vrtove kakor nevidna poplava — nekaj naprej težečega je prišlo v ta svet, nastaja noč, zapeljiva, molčeča noč, podobna tisti, ko —

— ko se je skušal Odisej s svojimi tovariši, truden in zbit od dolge vožnje, po viharjih in bojih z morskim elementom, zasidrati in izkrcati na tem otoku, kjer ga je sprejela božanska Kalipsa. Poslal je na otok poizvedovat može, s čim se otočani hranijo. In moške so prinesli odgovor, da so jim dali Lotofagi pokusiti lotos. A ker je tisti, ki je okusil sladkost tega cveta, pozabil na domovino in hotel ostati na veke pri Lotofagih, je Odisej velel veslati dalje...

Kakšen sad je, ki ob njem človek lahkopozabi na dom, ki stori, da se mož omeči? Morda smokva? Grkom menda ni bila neznana. Ali pa datelj? Mislim, da so to bili datlji, zakaj Džerba neguje danes pet tisoč dreves, ki rode datlje. Ampak še omamljiveje nego datlji je moral učinkovati yes ta otok, ki je s

svojimi krasotami, s sladkim zrakom in citronovimi drevesi onemogočal smrt, kakor se izraža Flaubert v »Salambo«.

Mesec vstaja iz morja liki Afrodita, ki je bila rojena iz pen, kakor otrok tega mlačnega, sinjega morja. Sveti se in blišči ponoči nad hišami in vrtovi, da je človeku težko pri duši, ko se domisli krepostne Artemide in si zaželi njene bližine.

Naslednji dan smo prevozili otok, ogledali smo si čudovito sinagogo Haro Sriro z dragocenimi zakladi. Zvečer smo obiskali soukhein trgovine, katerih drobnarije omenja že Plinij v svojih spisih. Videli smo volno in težko svilo in se pogajali za preproge.

Ko smo se pa hoteli ločiti od kraja, smo videli, da nas Kalipsa ne pusti od sebe. Peljali smo se nazaj v Adžim, toda vihar na morju nas je zadrževal, da se nismo mogli vkrcati na trajekt. Ves božji dan smo čakali brez diha na bregu, a boginja je bila bolj zvita od nas. Pridržala nas je še za eno noč in nam je postregla z dragocenim vinom, tako da smo se navzeli prepričanja, da je ta kraj tudi otok pozabljenja.

V naslednjih treh tednih smo še marsikaj videli in doživeli. Pripovedoval bi lahko o ljudeh, oblečenih v krpe, pa so dostojni in dostojanstveni; popisoval bi lahko nosilke vode in jamske krasotice s pogledi biblične Rebeke, o nenavadnih človeških bivališčih, o slavnih svetiščih in starinah, o Kairouanu in Kartagi. Pisal bi lahko o vseh mogočih rastlinah, predvsem o datljevih palmah, ampak to so storili že drugi, ki imajo bolj večša peresa od mene.

Moj čas je minil. Odreči se moram opisu pokrajine v južnem Tunisu in orisu vzhodnega Atlasa in komaj z imenom se morem dotakniti pravilničnega jezera Kelbije, čigar dno je kakor prevlečeno z biserno matico; tudi trope flamingov ne bom opisoval — najrajši lete čez južni Tunis, ki je zelo, zelo podoben Libiji. In zdaj obračam pogled od Tunisa, ozrem se še enkrat nazaj proti Libiji, tej pustinski in stepni deželi, ter mislim na veliko horizontalo, na horizont brez uleknjenja, na morje iz zemlje, na brezpokrajinsko pokrajino, na ravnico brez konture in silhete...

In na koncu koncev mislim na puščavo samo, na katerokoli puščavo. Na tisto puščavo, ki njen doživljaj napolnjuje človeka s takšnim občutkom brezmočnosti, neznatnosti in zavistnosti, ki pritisne nanj s takšno težo večnosti ter ga vsega prevzame, da pade pred njo na obraz. To puščavo imam v mislih, zakaj puščava je zibel religij in tudi zibe! pojma o večnosti. Na njenem robu so nastala vsa verstva, vanje so se umaknili vsi utemeljitelji religij, zakaj v puščavi je koncentracija, tam se je mogoče zbrati, in kjer je tako, je doma Bog... Da, puščava — kaj je to drugega nego Bog v svoji samoti, svoji večnosti in neposrednosti? Kaj je puščava drugega nego Bog brez ljudi —?

Današnja umetniška priloga

Grofija v Celju po originalu Iva Erhartiča

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Grofija v Celju

Foto Ivo Erhardtč

